

POLSKI SEJM DZIELNICOWY

Materiały dla nauczycieli

Agnieszka Pawlak-Damska

Kórnik 2018

POLSKI SEJM DZIELNICOWY

Materiały dla nauczycieli

Agnieszka Pawlak-Damska

Kórnik 2018

Wstęp i redakcja: Roman Sidorski

Na okładce: obrady Polskiego Sejmu Dzielnicowego (fot. Biblioteka Narodowa, sygn. DŹS XII 8b/p.13/13) (u góry); uroczysty pochód delegatów na Polski Sejm Dzielnicowy (fot. PAN Biblioteka Kórnicka, sygn. 2781/2).

© Copyright by Fundacja Zakłady Kórnickie.

Spis treści

SPIS TREŚCI	0
SŁOWO WSTĘPU	1
O AUTORCE	2
WIELKOPOLSKI SPOSÓB NA NIEPODLEGŁOŚĆ, CZYLI PO CO ZWOŁANO POLSKI SEJM DZIELNICOWY	3
BIOGRAMY	10
ADAMSKI STANISŁAW	10
DALBOR EDMUND	11
DOBRZYŃSKA-RYBICKA LUDWIKA.....	12
KORFANTY WOJCIECH	12
KRYSIEWICZ BOLESŁAW	14
LISIECKI ARKADIUSZ	15
ŁASZEWSKI STEFAN.....	16
MEISSNER CZESŁAW	17
NOWICKI STANISŁAW	18
OMAŃKOWSKA JANINA	19
POSZWIŃSKI ADAM	20
RADZIWIŁŁ FERDYNAD.....	21
RYMER JÓZEF	22
SEYDA WŁADYSŁAW.....	23
SOKOLNICKA ZOFIA.....	24
TRĄMPCZYŃSKI WOJCIECH	25
TUŁODZIECKA ANIELA.....	26
SCENARIUSZ LEKCJI	27
PRZEBIEG LEKCJI	29
ZADANIA DLA UCZNIÓW	32
BIBLIOGRAFIA	37

Słowo wstępu

Powstanie wielkopolskie, którego 100. rocznicę będziemy wkrótce hucznie obchodzić, jest istotnym elementem tożsamości mieszkańców naszego regionu, a pamięć o nim ożywa również w innych częściach kraju. Możemy cieszyć się, że ten największy udany zryw niepodległościowy w historii Polski budzi coraz większe zainteresowanie i jest coraz bardziej doceniany.

Zanim jednak przyszła pora, by chwycić za broń, Wielkopolanie wytrwale i różnymi środkami dążyli do przejęcia kontroli nad swoją dzielnicą. To ich wysiłki i starania stworzyły podwaliny pod późniejszy sukces powstania, któremu nie zabrakło ani broni i żołnierzy, ani sojuszników (co pokazał rozejm w Trewirze), ani też legalnej władzy gotowej do rządów na wyzwolanych terytoriach. To ostatnie było możliwe dzięki Polskiemu Sejmowi Dzielnicowemu, który obradował w Poznaniu od 3 do 5 grudnia 1918 r.

Niestety, to wydarzenie pozostaje niemal zupełnie zapomniane, choć było wielką manifestacją polskości, która rozbudziła patriotyczne uczucia na trzy tygodnie przed przybyciem do Poznania Ignacego Jana Paderewskiego. Pozwoliło też wybrać legalną, demokratyczną i uznawaną nawet przez zaborców reprezentację Polaków w Niemczech. Wreszcie, to właśnie wówczas po raz pierwszy Polki uzyskały pełnię praw wyborczych.

Fundacja Zakłady Kórnickie i redakcja wydawanego przez nią serwisu internetowego Tytus.edu.pl podjęły się, wraz z licznymi partnerami zadania, organizacji obchodów setnej rocznicy Polskiego Sejmu Dzielnicowego oraz licznych działań mających na celu przypomnienie o tym doniosłym wydarzeniu. Mamy nadzieję, że przygotowana przez nas teka edukacyjna okaże się wartościową pomocą dla nauczycieli chcących opowiedzieć uczniom o wyjątkowym Sejmie sprzed 100 lat.

Roman Sidorski
Redaktor naczelny
Tytus.edu.pl

O autorce

Agnieszka Pawlak-Damska to absolwentka historii na Uniwersytecie Łódzkim, muzealnik, asystent Działu Historycznego Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi. Autorka wystawy „Na drodze dyplomatycznej. Sprawa polska na Konferencji Paryskiej”, współautorka wystawy mobilnej „Bałuty: mitologia/faktografia”. W przeszłości współpracowała z Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola oraz Dziecięcym Uniwersytetem Ciekawej Historii.

Wielkopolski sposób na niepodległość, czyli po co zwołano Polski Sejm Dzielnicowy

Wielkopolska droga do niepodległości nie zaczęła się od powstania, lecz budowy polskiej administracji gotowej do przejęcia władzy. Gdy przyszła pora do walki, Polacy w zaborze pruskim mieli już swój demokratycznie wybrany rząd. Umożliwił to niesłusznie zapomniany Polski Sejm Dzielnicowy.

Wielka Wojna na nowo zrodziła w Polakach przekonanie o możliwości odzyskania swojego państwa, szczęściu należało jednak trochę pomóc. Mieszkańcy zaboru pruskiego zdawali sobie sprawę, że niezależnie od rozstrzygnięć wojennych trzeba tworzyć załączki przyszłej polskiej administracji.

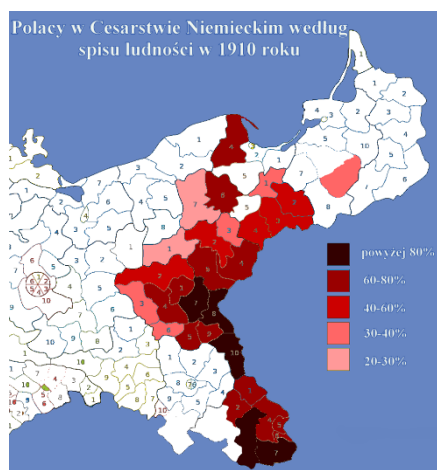
Początki polskiej administracja w zaborze pruskim

Od początku XX wieku w zaborze pruskim coraz większą popularnością cieszył się ruch endecki. W czasie wojny podjął on wraz z przedstawicielami chadecji inicjatywę utworzenia Koła Międzypartyjnego. W 1916 roku zmieniło ono nazwę na Międzypartyjny Komitet Obywatelski, który w 1918 roku przekształcił się z kolei w Centralny Komitet Obywatelski (CKO).

Aby tajna organizacja mogła się prężnie rozwijać i była gotowa do przejęcia władzy, należało jeszcze utworzyć jej struktury terenowe. CKO wyłonił z siebie Wydział

Wykonawczy, który zajął się organizacją komitetów obywatelskich w rejonie. W krótkim czasie Wielkopolska pokryła się siecią komórek organizacyjnych wyczekujących odpowiedniej chwili, aby przejąć administrację prowincji.

Koniec wojny i chaos rewolucyjny w Niemczech skutkowało powstaniem systemu rad robotniczych, żołnierskich i ludowych. Komitet dostrzegł w tym swoją szansę i postanowił ujawnić się jako jedna z nich. 12 listopada 1918 roku Wydział Wykonawczy ogłosił oficjalnie

1 Polacy w Cesarstwie Niemieckim wg spisu ludności z 1910 r. (rys. Maciej Szczepańczyk & Furfur, CC BY-SA 4.0)

swoją działalność w Poznaniu jako Naczelna Rada Ludowa (NRL). W ślad za nim poszły lokalne komitety.

NRL wyłoniła ze swojego grona trzyosobowy Komisariat w składzie: ks. Stanisław Adamski, Wojciech Korfanty, Adam Poszwiński. Celem organizacji było przekształcenie Rady w stały organ sprawujący administrację na terenie zaboru pruskiego oraz reprezentacja interesów wszystkich Polaków zamieszkałych na terytorium niemieckim.

2 Naczelna Rada Ludowa, 1918 r. (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-318)

14 listopada Komisariat wydał odezwę programową zapowiadając zwołanie Sejmu Dzielnicowego. Z jego łona wyszła też koncepcja organizacji Polaków w zaborze pruskim na zasadach stowarzyszenia – mieszkańcy pochodzenia polskiego mieli być jego członkami, sejm zebraniem delegatów, NRL radą nadzorczą, a Komisariat zarządem.

Negocjacje z władzami niemieckimi

Jesienią 1918 roku Naczelna Rada Ludowa była orędownikiem pokojowego rozwiązania kwestii przyłączenia zaboru pruskiego do nowopowstałego państwa polskiego. W swoim programie politycznym wzywała do spokojnego oczekiwania na decyzję kongresu pokojowego oraz zapowiadała wyłonienie szerszego składu Rady.

Komisariat, aczkolwiek nieformalnie, faktycznie zaczął sprawować administrację w regionie. Nie chciał prowokować Niemców do podjęcia radykalnych kroków, dlatego potrzebna była legalizacja Rady, którą zapewnić miał Sejm Dzielnicowy. Na jego zwołanie potrzebowano zgody władz niemieckich, ale NRL posiadała silne karty przetargowe, gdyż Wielkopolska była prowincją zaopatrującą państwo niemieckie w żywność.

19 listopada na rozmowy z Radą przybył do Poznania podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Hellmut von Gerlach. Był on nastawiony na pokojowe rozwiązanie sprawy polskiej. Głosił, że przynależność prowincji jest kwestią międzynarodową. Zdołał uzyskać od Rady zapewnienie o pokojowych celach jej działalności i gwarancje transportu żywności z prowincji w głąb Niemiec.

Mimo pomyślnych rozmów Gerlacha z Polakami władze w Berlinie niepokoiły się kwestią zwołania sejmu. Sprawą, która szczególnie zajmowała Niemców, było nazewnictwo (Lantag), sugerujące, że będą w czasie obrad będą podejmowane kluczowe decyzje względem prowincji.

Delegacja poznańska, która przybyła do Berlina 29 listopada, uspokajała, że chodzi o sejm narodowy (Volkstag), odwołujący się do idei sejmików oświatowych i gospodarczych. Podkreślała, że Polacy nie zamierzają prowadzić polityki faktów dokonanych. Zgromadzenie miało zająć się tylko sprawami organizacyjnymi i wysłuchaniem postulatów ludności polskiej. Ostatecznie władze niemieckie wydały pozwolenie na zwołanie sejmu.

Wybory delegatów

Wybory do sejmu, równoległe do wyborów do rad ludowych, odbyły się w drugiej połowie listopada. Każdy obywatel miał prawo do zgłoszenia kandydata, a listy przygotowywali miejscowi działacze rad ludowych. Członkowie Komisariatu nie mogli kandydować. Wybory opierały się na zasadzie powszechności (dotyczyły wszystkich Polaków), równości głosów, jawności głosowania (najczęściej poprzez aklamację) oraz po raz pierwszy zrównania praw kobiet i mężczyzn. Każdy posiadał czynne i bierne prawo wyborcze. Jedynym ograniczeniem był wiek – ukończone 20 lat.

Na każde 2,5 tysiąca Polaków w okręgu wyborczym miał przypadać jeden delegat. Polskim posłom z parlamentu niemieckiego zaproponowano kandydowanie z tych samych okręgów, w których ich wybrano. Nie wszyscy skorzystali z takiej możliwości, czego przykładem był Wojciech Trąpczyński, który i tak został wybrany do nowego składu NRL. Wyłoniono 1399 delegatów, w tym 129 kobiet.

25 listopada ogłoszono porządek obrad. Technicznym przygotowaniem zgromadzenia miała zająć się poznańska Rada Ludowa. Dla delegatów przygotowano około 1200 miejsc noclegowych. Witali ich i udzielali im wszelkiej pomocy członkowie komisji kwaterekowej, którzy nosili dla wyróżniania się biało-zielone opaski. Obrady miały się odbyć w sali „Apollo”, gdzie na co dzień wystawiano niemiecką operetkę. Aby umilić delegatom pobyt w Poznaniu, wieczorami organizowano różnego rodzaju koncerty i przedstawienia.

Obrady

Obrady sejmu toczyły się od 3 do 5 grudnia. Rozpoczęły się od mszy świętej, którą odprawił arcybiskup Edmund Dalbor. Następnie uformował się uroczysty pochód delegatów zmierzających do sali obrad. Na czele pochodu niesiono sztandar „Sokoła” (przedwojenne towarzystwo gimnastyczne, które faktycznie przygotowywało do służby wojskowej i krzewiło idee niepodległości). Za nim ustawiono orkiestrę, sztandary skautów, członków Komisariatu NRL, posłów i delegatów. Kroczyli oni uroczystie czwórkami ulicami Poznania do „Apolla”.

Mieszkańcy miasta witali uczestników Sejmu i wiwatowali na ich cześć. Pochód miał być tak długi, że gdy jego czoło wkraczało do sali obrad, niektórzy członkowie delegacji nie zdążyli jeszcze opuścić kościoła farnego.

Pierwsze posiedzenie plenarne otworzył prezes Koła Polskiego w parlamencie niemieckim, Władysław Seyda. Następnie powołano Tymczasowe Prezydium, które miało doprowadzić do

3 Grupa wielkopolskich posłów do parlamentu w Berlinie. Widoczni: Władysław Seyda, Wojciech Korfanty, Stefan Łaszewski, Zygmunt Zakrzewski, Stanisław Nowicki (il. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-7)

wyborów stałego kierownictwa Sejmu. Ostatecznie składało się ono z marszałka, czterech wicemarszałków i sześciu sekretarzy.

4 Uroczysty pochód delegatów na Polski Sejm Dzielnicowy (fot. PAN Biblioteka Kórnicka, sygn. 2781/2)

Marszałkiem wybrano posła Stanisława Nowickiego, wicemarszałkami zostali: Józef Rymer (Śląsk), Stefan Łaszewski (Pomorze), ks. Walenty Barczewski (Prusy), Stanisław Piecha (robotnik z Westfalii). Sekretarzami mianowano: Antoniego Wierusza (Wielkopolska), Feliksa Koszutkiego (Berlin), hr. Marię Potocką (Pomorze), Szczepana Gracza (Pomorze), Franciszka Kurpierza (Śląsk), Dobrogosta Lassowa z Grabonoga (Wielkopolska). Powołano komisje, które miały obradować do dnia następnego. Ks. Stanisław Adamski i Adam Poszwiński złożyli sprawozdanie z działalności Komisariatu NRL.

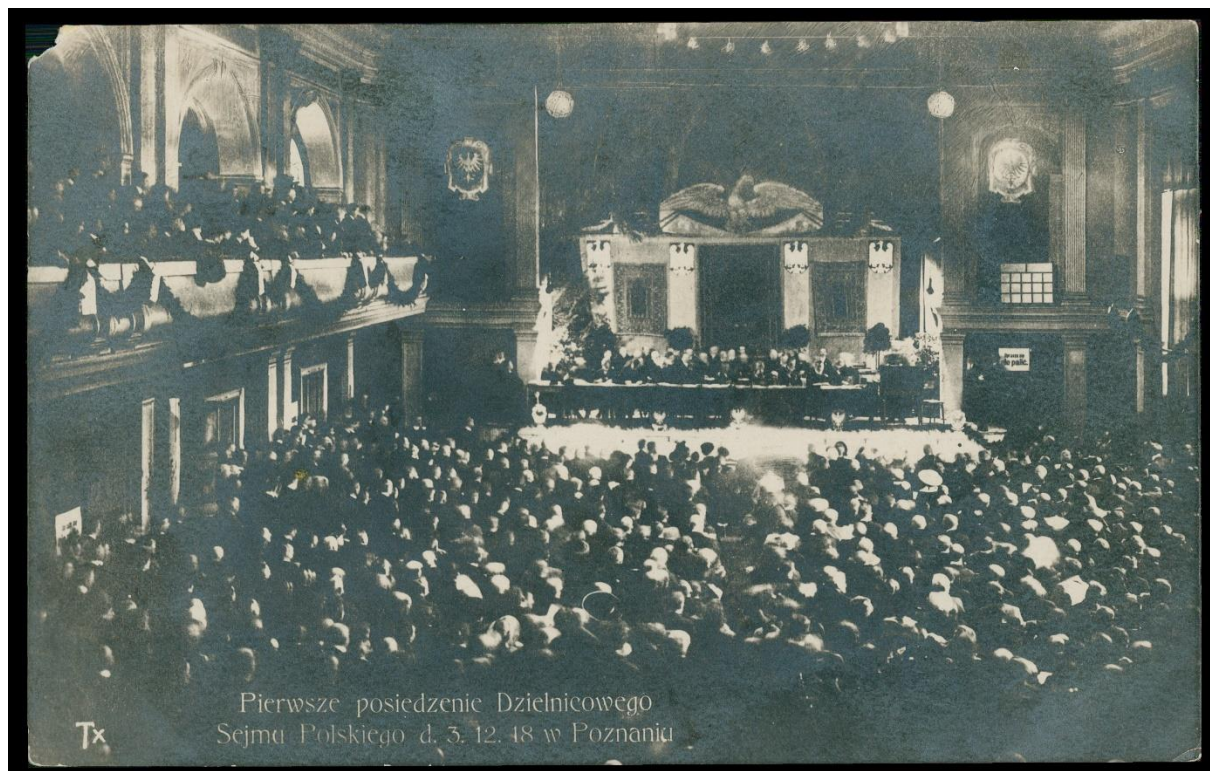
Drugi dzień obrad rozpoczął referat Władysława Seydy „Pogląd na położenie polityczne Polski”. Następnie swoje sprawozdania złożyły komisje: polityczna, której obrady były utajnione, organizacyjna oraz dla spraw społecznych i robotniczych. Trzeciego dnia raportowały komisje: do spraw administracji i bezpieczeństwa publicznego, żywnościowej, do spraw oświaty i szkolnictwa oraz wyborczej.

Ostatniego dnia odbyły się też wybory do nowej Naczelnej Rady Ludowej. Listy kandydatów przygotowała komisja organizacyjna. Po korektach przyjęto ją jednogłośnie. Nowa NRL

składała się z osiemdziesięciu osób: 27 z Wielkopolski, 13 z Prus Królewskich, 5 z Warmii i Mazur, 28 ze Śląska, 7 z wychodźstwa. Jej prezesem został Wojciech Trąpczyński. Sama Rada spotkała się 6 grudnia i wyłoniła skład nowego Komisariatu. Znaleźli się w nim starzy komisarze: ks. Stanisław Adamski, Wojciech Korfanty, Adam Poszwiński a także Stefan Łaszewski, Józef Rymer, Władysław Seyda.

Skierowano również specjalne telegramy do premierów francuskiego Georges'a Clemenceau i brytyjskiego Davida Lloyd George'a oraz prezydenta USA Thomasa Woodrowa Wilsona, wyrażając wolę utrzymania niepodległości Polski.

Obrady Sejmu odroczone, a z prawa ponownego jego zwołania mógł skorzystać marszałek, Komisariat lub czterdziestu członków Naczelnej Rady Ludowej. W obliczu wybuchu Powstania wielkopolskiego sejm już nigdy więcej się nie zebrał.

5 Obrady Polskiego Sejmu Dzielnicowego (fot. Biblioteka Narodowa, sygn. DŻS XII 8b/p.13/13)

Polski Sejm Dzielnicowy, czyli jak przejąć władzę

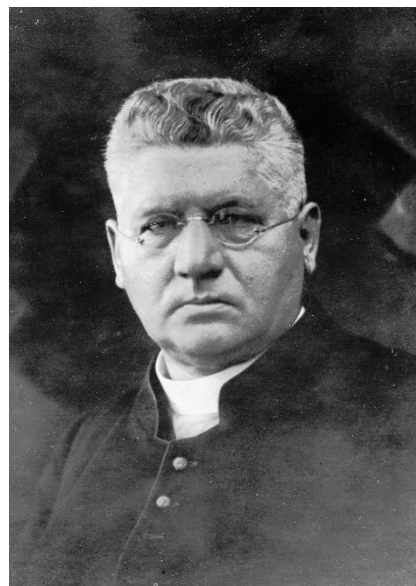
Polski Sejm Dzielnicowy był ważnym momentem w historii polskiego parlamentaryzmu i demokracji. Mimo, że nie posiadał uprawnień ustawodawczych, odegrał istotną rolę w pobudzeniu świadomości narodowej Polaków i w procesie przyłączania ziem zaboru pruskiego do Rzeczypospolitej. Pełnił funkcję elekcyjną, dokonał bowiem wyboru składu

Naczelnej Rady Ludowej i określił zasady jej funkcjonowania. Konkretyzował żądania narodowe Polaków, podkreślając, że chcą oni pokojowego rozwiązania kwestii polskiej. Integrował społeczność Polaków w państwie niemieckim.

Przede wszystkim jednak Polski Sejm Dzielnicowy spełnił swój podstawowy cel, czyli legitymizował w ramach państwa niemieckiego władzę Naczelnej Rady Ludowej. Dzięki temu była ona w stanie przejąć później kontrolę nad wywołanym przedwcześnie powstaniem. Po objęciu Wielkopolski postanowieniami rozejmu w Trewirze, sprawowała ona funkcję lokalnego rządu aż do podpisania traktatu wersalskiego, kiedy to przekazano administrację prowincji II Rzeczypospolitej.

Biogramy

Adamski Stanisław urodził się 12 kwietnia 1875 roku w Zielonejgórze pod Szamotułami, w rodzinie Piotra i Józefy z Wasilewskich. Ukończył szkołę elementarną w Obrzycku. Naukę w gimnazjum rozpoczął we Wronkach, by następnie kontynuować ją w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu i gimnazjum w Międzyrzeczu, gdzie zdał maturę w 1896 roku. W tym samym czasie wstąpił do seminarium duchownego. Uczył się w Poznaniu i Gnieźnie. Święcenia przyjął w 1899 roku. Swoją posługę rozpoczął jako wikariusz parafii św. Trójcy w Gnieźnie, ale szybko został przeniesiony do parafii katedralnej. W 1904 roku przeniesiono go do kolegiaty św. Marii Magdaleny

6 Stanisław Adamski (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-R-10)

w Poznaniu, gdzie zyskał tytuł kanonika, a w 1910 roku prałata kustosza. Dał się poznać jako sprawny działacz społeczny i spółdzielczy. Objął kierownictwo Związku Spółek Zarobkowych i sprawował kuratelę nad bankiem Związku. W 1911 roku został prezesem i dyrektorem Drukarni i Księgarni św. Wojciecha. Redagował pisma katolickie. Wybrano go sekretarzem Związku Katolickiego Towarzystwa Robotników oraz członkiem Zarządu Towarzystwa Czytelni Ludowych. W czasie I wojny światowej został członkiem Komitetu Międzypartyjnego, a następnie Centralnego Komitetu Obywatelskiego. Po przekształceniu się CKO w Naczelną Radę Ludową wszedł w skład jej Komisariatu. Współorganizował Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu w grudniu 1918 roku. W 1919 roku wszedł do Sejmu Ustawodawczego z ramienia Chrześcijańsko-Demokratycznego Stronnictwa Pracy. W 1920 roku został prepozytem Kapituły Metropolitarnej. W latach 1922–1927 sprawował mandat senatorski z ramienia Chrześcijańskiej Demokracji. W parlamencie współpracował przy opracowywaniu warunków konkordatu. W 1927 roku wycofał się z życia politycznego i zajął się m.in. organizacją Akcji Katolickiej. W 1930 roku został wybrany na nowego biskupa katowickiego. W czasie II wojny światowej został wysiedlony z diecezji przez Niemców. Do końca wojny przebywał w Warszawie, gdzie utrzymywał kontakt z podziemiem niepodległościowym. W 1945 roku powrócił do Katowic. W latach 50. został oskarżony przez władze komunistyczne o współpracę w czasie wojny z Niemcami. Musiał ponownie opuścić diecezję. Powrócił w 1956 roku. Zmarł 12 listopada 1967 roku.

Dalbor Edmund urodził się 30 października

1869 roku w Ostrowie Wielkopolskim, w domu Władysława Dalbora i Katarzyny z Rutkowskich.

Uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie, gdzie należał do tajnego Towarzystwa Tomasza Zana.

W 1888 roku złożył egzamin dojrzałości. W tym

samym czasie rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Münsterze. Następnie przeniósł się

do seminarium w Poznaniu i Gnieźnie. W 1892 roku wyświęcony na diakona, wyjechał do Rzymu.

W 1893 roku przyjął święcenia kapłańskie, a rok później uzyskał doktorat z prawa kanonicznego na

Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Swoją posługę kapłańską rozpoczął

jako wikariusz w kościele św. Marcina w Poznaniu, a potem w katedrze. W 1895 roku został

kanclerzem kurii arcybiskupiej. Pod koniec wieku

przeniesiono go do Gniezna, gdzie zaczął wykładać w seminarium prawo kanoniczne i teologię moralną. Na początku wieku został powołany na kanonika katedralnego w Poznaniu,

a następnie na wikariusza generalnego. W 1915 roku, w wieku czterdziestu sześciu lat, powołano go na arcybiskupa metropolitę poznańskiego i gnieźnieńskiego. Wraz z biskupami

Lwowa, Warszawy i Krakowa wystosował odezwę do biskupów świata w sprawie pomocy materialnej dla terenów polskich objętych działaniami wojennymi. Biskupi wystąpili jako jeden

episkopat, tym samym uznając pośrednio prymat Dalbora. Arcybiskup patronował inicjatywie zwołania Polskiego Sejmu Dzielnicowego i odprawił uroczystą mszę świętą na jego otwarcie.

W czasie powstania wielkopolskiego starał się pełnić funkcję mediatora między powstańcami a władzą niemiecką. Jednocześnie wysyłał księży z posługą kapłańską do oddziałów powstańczych. W 1919 roku zwołał pierwszy po odzyskaniu niepodległości zjazd biskupów

polskich. W tym samym czasie uzyskał kapelusze kardynalski. W 1920 roku powołał Ligę Katolicką koordynującą świeckie towarzystwa katolickie. Odznaczono go Orderem Orła

Białego. Zmarł niespodziewanie 13 lutego 1926 roku w Poznaniu.

7 Edmund Dalbor (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-R-38)

Dobrzyńska-Rybicka Ludwika urodziła się 19 listopada 1868 roku w Brzeżawie w powiecie sanockim, w rodzinie Ludwika Dobrzyńskiego i Ludwiki z Moraczewskich. Szkołę średnią ukończyła we Lwowie. Przeniosła się do Poznania, gdzie ukończyła Wyższą Szkołę Żeńską Anny i Anastazji Danysz. W 1887 roku zdała egzamin nauczycielski i wraz z siostrą Heleną prowadziła półoficjalne szkolne komplety w Kaliszu. Zajmowała się również działalnością literacką, pisząc utwory teatralne i nowelki. W 1903 roku podjęła studia filozoficzne w Zurychu, po czym kontynuowała je m.in. w Paryżu i na Oxfordzie. W 1909 roku uzyskała w Szwajcarii tytuł doktora. W tym samym roku powróciła do Poznania i rozpoczęła pracę na stanowisku asystentki w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Po przejściu na emeryturę doktora Bolesława Erzepkiego objęła kierownictwo placówki. Zawiadywała nią w latach 1919–1937. W trakcie swojej pracy w bibliotece zaangażowała się w tworzenie katalogu księgozbioru, a najcenniejszym zbiorom biblioteki poświęciła wiele prac naukowych. W czasie I wojny światowej wykładała filozofię na kursach naukowych, które dały podstawy do wyłonienia się Uniwersytetu Poznańskiego. Udzielała się w ruchach kobiecych, a w 1918 roku została delegatką na Polski Sejm Dzielnicowy. Po wojnie doktoryzowała się ponownie na Uniwersytecie Jagiellońskim i jako jedna z pierwszych kobiet na krakowskiej uczelni uzyskała habilitację z filozofii (na podstawie pracy „Systemy etyczne Hugona Kołłątaja na podstawie źródeł rękopiśmiennych”). Związała się z nowopowstałym Uniwersytetem Poznańskim, gdzie wykładała historię filozofii, a od 1927 roku również socjologię i naukę obywatelską. Równolegle angażowała się w pracę plebiscytową na rzecz przyłączenia Górnego Śląska do Rzeczypospolitej. W 1932 roku uzyskała tytuł profesora nauki obywatelstwa. W latach 30. uhonorowano ją Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W trakcie II wojny światowej prowadziła tajne kursy filozofii, psychologii i języków obcych. W 1949 roku formalnie przeszła na emeryturę, jednak nie zarzuciła pracy naukowej. Zmarła 7 października 1958 roku.

Korfanty Wojciech urodził się 20 kwietnia 1873 roku we wsi Sadzawka (obecnie część Siemianowic Śląskich). Jego ojciec, Józef Korfanty, był górnikiem, a matka, Karolina z Kleckich, zajmowała się domem. W 1879 roku rozpoczął naukę w szkole ludowej. Mimo germanizacji, jakiej był poddawany w szkole, dom rodzinny kształtował w nim uczucia patriotyczne i poczucie polskości. W 1883 roku przyjęto go do katowickiego gimnazjum. W 1895 roku relegowano go ze szkoły za przynależność do polskich organizacji i agitację. Maturę zdał eksternistycznie i rozpoczął studia w Berlinie i Wrocławiu. Związał się

ze Związkiem Młodzieży Polskiej „Zet”, a następnie z Ligą Narodową. Publikował w czasopiśmie „Praca” i „Górnoślązak” (za co został skazany na cztery miesiące więzienia). W 1903 roku wystartował w wyborach do parlamentu Rzeszy i uzyskał mandat z okręgu katowicko-zabrzańskiego. W tym samym roku spotkało go osobiste rozczarowanie. Z polecenia biskupa wrocławskiego, kardynała Geoga Koppa, odmówiono mu sakramentu małżeństwa. Cofnięcie zakazu uzależniono od jego przeprosin wobec niemieckich księży, których krytykował za działalność polityczną. Wobec tego wraz ze swoją narzeczoną, Elżbietą z domu Szprot, wyjechał do Krakowa. Dopełniwszy obowiązku zamieszkania przez co najmniej sześć tygodni na terenie miasta,

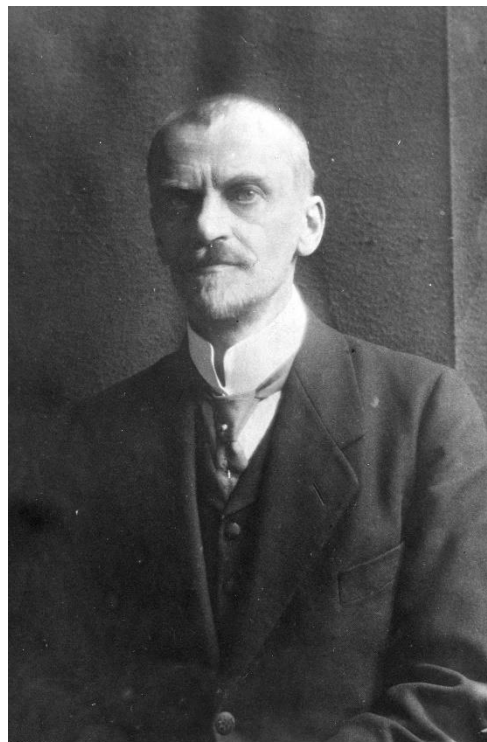

8 Wojciech Korfanty (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 18-42)

wzięli ślub 5 października 1903 roku. Mandat poselski utracił Korfanty w 1912 roku, by odzyskać go w czerwcu 1918. W październiku 1918 roku wygłosił przemówienie w Reichstagu popierające niepodległość Rzeczypospolitej i przyłączenie do niej ziem etnicznie polskich znajdujących się w granicach Rzeszy. 12 listopada 1918 roku wszedł w skład Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej. Próbował bezskutecznie negocjować z Józefem Piłsudskim warunki wejścia polskich polityków z zaboru pruskiego do rządu. Wybrano go na delegata na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. W czasie powstania wielkopolskiego prowadził rokowania ze stroną niemiecką. Wszedł w skład Sejmu Ustawodawczego. Uczestniczył w nim w pracach Komisji Konstytucyjnej i Spraw Zagranicznych. Przewodniczył klubowi parlamentarnemu Związku Ludowo-Narodowego. W lutym 1920 roku mianowano go polskim komisarzem plebiscytowym na Górnym Śląsku. Po wybuchu III powstania śląskiego złożył urząd i objął dyktaturę nad zrywem. Zajmował stanowisko wicepremiera w drugim rządzie Wincentego Witosa. Po upadku tego rządu zajął się działalnością biznesową. Po zamachu majowym oskarżono go o malwersacje finansowe. We wrześniu 1930 roku aresztowano go, przewieziono do Warszawy, a następnie osadzono w twierdzy brzeskiej. Wypuszczono go 20 grudnia. Jeszcze w trakcie pobytu w więzieniu uzyskał mandat senatorski. W 1935 roku, w obawie przed powtórным aresztowaniem, udał się na emigrację do Czechosłowacji, a następnie do Francji. Powrócił w kwietniu 1939 roku. Niemal natychmiast został aresztowany. Wypuszczono go w lipcu tegoż roku z powodu złego stanu zdrowia. Zmarł 17 sierpnia 1939 roku.

Krysiewicz Bolesław urodził się 11

września 1862 roku w Czarnkowie, w rodzinie kupca i rzemieślnika Ignacego oraz Apolonii z Willantów. Po śmierci ojca w 1872 roku przeniósł się z matką i siostrą do Poznania. W tym samym czasie rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny. W trakcie nauki przystąpił do Towarzystwa Tomasza Zana. W 1881 roku zdał maturę i rozpoczął studia medyczne. Początkowo uczęszczał na Uniwersytet Wrocławski, a następnie studiował w Würzburgu, Gryfii i Lipsku, gdzie uzyskał doktorat w 1887 roku. Po skończonych studiach powrócił do Poznania, gdzie zatrudnił się na stanowisku asystenta Ignacego Zielewicza na oddziale chirurgii w Szpitalu Sióstr Miłosierdzia. W 1888 roku został członkiem Wydziału Lekarskiego Poznańskiego

9 Bolesław Krysiewicz (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-314)

Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1893 roku został delegatem do niemieckiej Izby Lekarskiej. Bronił w niej interesów lekarzy polskiego pochodzenia. W latach 90. otrzymał stanowisko naczelnego lekarza Szpitala Dziecięcego św. Józefa i zaczął specjalizować się w pediatrii. Jako naczelnny lekarz placówki zaangażował się w jej rozbudowę. Wśród mieszkańców Poznania zasłynął jako społecznik niosący pomoc ubogim. W 1900 roku został członkiem Ligi Narodowej. Należał do zarządu Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Wchodził w skład komitetu redakcyjnego „Nowin Lekarskich” i Rady Nadzorczej „Kurieria Poznańskiego”. W czasie I wojny światowej był członkiem Komitetu Obywatelskiego w Poznaniu. Jesienią 1918 roku został wybrany na delegata na Polski Sejm Dzielnicowy. Wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej, w której piastował stanowisko przewodniczącego prezydium. Po wybuchu powstania wielkopolskiego znalazł się w składzie delegacji NRL na negocjacje z władzami niemieckimi w Berlinie. W lutym 1919 roku uczestniczył jako członek delegacji wielkopolskiej w otwarciu i obradach Sejmu Ustawodawczego. W kwietniu 1919 roku mianowano go prezesem Rady Głównej Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. W latach 1920–1925 pełnił funkcję przewodniczącego Zarządu Wojewódzkiego Związku Ludowo-Narodowego w Poznaniu. W czasie plebiscytu i powstań śląskich angażował się w pracę Komitetu Pomocy dla Górnego Śląska. W 1925 roku wycofał się z życia politycznego. Zmarł 13 listopada 1932 roku.

Lisiecki Arkadiusz urodził się 12 stycznia 1880 roku w Poznaniu, w rodzinie malarza Romana i Barbary z Kolendowskich. Uczył się w Poznaniu, Paryżu i Rzymie. Podjął studia teologiczne w Seminarium Duchownym (dwuletni kurs teoretyczny w Poznaniu i roczny kurs praktyczny w Gnieźnie). Świecenia kapłańskie przyjął w 1904 roku w stolicy Wielkopolski. W 1905 roku przystąpił do Ligi Narodowej. Początkowo pracował jako wikariusz w Ostrowie Wielkopolskim, a w 1910 roku został przeniesiony do Poznania, mianowany kanonikiem kapituły kolegiackiej św. Marii Magdaleny i oddelegowany do pracy w organizacjach katolickich. Został sekretarzem generalnym Związku

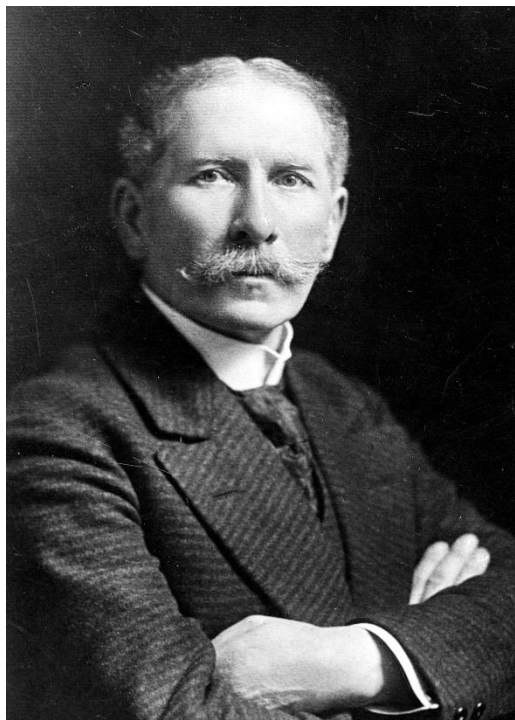

10 Arkadiusz Lisiecki (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-R-117)

Katolickich Towarzystw Robotników Polskich i pełnił obowiązki redaktora naczelnego tygodnika „Robotnik” oraz miesięcznika „Stowarzyszenie”. Współpracował z wieloma innymi towarzystwami o charakterze świeckim, między innymi z Towarzystwem Czytelní Ludowych, Towarzystwem Dziennikarzy i Literatów Polskich na Rzeszę Niemiecką, Towarzystwem Opieki nad Wychodźcami Sezonowymi. W 1916 roku otrzymał probostwo w Bninie. W 1917 roku został wybrany na posła do parlamentu pruskiego. Jesienią 1918 roku wybrano go na delegata na Polski Sejm Dzielnicowy, na którym został członkiem Naczelnej Rady Ludowej. W 1921 roku episkopat Polski wysłał go do Niemiec i Francji z misją zbadania sytuacji emigracji polskiej. W trakcie wyjazdu przyczynił się do rozwoju duszpasterstwa polonijnego. Pracował również naukowo, był autorem cenionej monografii o Konstantynie Wielkim. Od 1924 roku wykładał teologię moralną i prawo kanoniczne w seminarium gnieźnieńskim. W tym samym roku zainicjował pracę nad polskimi tłumaczeniami pism Ojców Kościoła. W 1926 roku został drugim po Augustcie Hlondzie biskupem katowickim. W trakcie sprawowania posługi biskupiej rozpoczął budowę katedry, zorganizował pracę kurii diecezjalnej, upowszechnił praktykę wizytacji kanonicznych. Zmarł niespodziewanie w trakcie jednej z nich w Cieszynie 13 maja 1930 roku.

Łaszewski Stefan urodził się 8 stycznia

1862 roku w Brąchnówku w powiecie toruńskim, w domu Juliana Łaszewskiego i Emilii z Prądyńskich. Po śmierci matki przeprowadził się z ojcem do Pelplina, gdzie rozpoczął naukę w progimnazjum biskupim Collegium Marianum. W 1879 roku przeniósł się do gimnazjum w Chełmnie. W 1882 roku zdał maturę i rozpoczął studia prawnicze we Wrocławiu. Rok później przeniósł się do Berlina, a następnie do Lipska, gdzie uzyskał doktorat z prawa cywilnego i kanonicznego. W 1892 roku zdał egzamin asesorski i rozpoczął praktykę w Wejherowie, ale szybko uzyskał stanowisko adwokata przy Sądzie Ziemiańskim w Grudziądzu. Działał w licznych organizacjach

11 Stefan Łaszewski (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-2941)

społecznych, m.in. Towarzystwie Kupieckim, Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia”, Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Był dyrektorem Banku Ludowego w Grudziądzu. Piastował stanowisko prezesa Zarządu Towarzystwa Przemysłowców i prezesa Towarzystwa Pomocy Naukowej Prus Królewskich. W 1912 roku uzyskał mandat poselski do parlamentu Rzeszy. Następnie został wiceprezesem parlamentarnego Koła Polskiego. W 1916 roku związał się z Komitetem Międzypartyjnym i wyjeżdżał do Szwajcarii, by reprezentować interesy Pomorzan na zachodzie Europy. W listopadzie 1918 roku uczestniczył w rozmowach z Józefem Piłsudskim w sprawie formowania rządu. Wziął udział w obradach Polskiego Sejmu Dzielnicowego i wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej. Jako komisarz NRL organizował prace podkomisariatu na terenie Pomorza. Za pracę w Radzie groziło mu aresztowanie, przed którym uchronił się, opuszczając Gdańsk. W 1919 roku wszedł w skład Sejmu Ustawodawczego. Został oddelegowany przez Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej do rozmów z Niemcami w sprawie wprowadzenia w życie postanowień traktatu wersalskiego. W październiku 1919 roku został powołany na wojewodę pomorskiego. W styczniu 1920 roku mianowano go komisarzem do spraw przekazania i przejęcia administracji obszaru przyszłego województwa pomorskiego. W 1920 roku został sędzią Sądu Najwyższego, a następnie prezesem Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Zmarł 20 marca 1924 roku w Warszawie.

Meissner Czesław urodził się 9 września

1879 roku w Emowie (dzisiejszy Rzepiszyn) pod Kruszwicą, w domu ziemianina i powstańca Wojciecha i Kazimiery z Hundtów. Uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny, gdzie w 1899 roku zdał maturę. Studia medyczne odbył w Gryfii i Monachium, gdzie uzyskał doktorat w 1905 roku. W trakcie swojej nauki udzielał się w Towarzystwie Tomasza Zana i „Zecie”. Po ukończeniu studiów powrócił do Poznania i podjął pracę w Szpitalu Sióstr Miłosierdzia, w którym później piastował stanowisko dyrektora. W 1905 roku znalazł się w Zarządzie Głównym Towarzystwa Czytelni Ludowej. W 1907 roku przystąpił do Ligi

12 Czesław Meissner (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-315)

Narodowej. W trakcie I wojny światowej otrzymał powołanie do armii, w której służył do listopada 1918 roku, utrzymując jednak kontakt z polskimi politykami. Należał do Centralnego Komitetu Obywatelskiego, w którym działał w Wydziale Wojskowym. Został prezesem poznańskiej Rady Ludowej. Wybrano go na delegata na Polski Sejm Dzielnicowy, na którym wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej. Po wybuchu powstania wielkopolskiego zajmował się organizacją administracji i zaopatrzeniem powstańców. Był jednym z negocjatorów w trakcie rokowań rozejmowych z władzami niemieckimi w Berlinie. Został posłem na Sejm Ustawodawczy. Był związany ze Związkiem Ludowo-Narodowym, a później ze Stronnictwem Narodowym, któremu przewodził na szczeblu wojewódzkim w latach 1928–1939. W latach 1930–1935 sprawował mandat senatorski. Współorganizował działalność Polskiego Czerwonego Krzyża na terenie Wielkopolski. Udzielał się w organizacjach kombatanckich powstańców wielkopolskich. Wraz z wybuchem II wojny światowej został powołany do wojska. Po klęsce wrześniowej przedostał się przez Węgry do Francji, a po jej upadku na Wyspy Brytyjskie. Jeszcze w Paryżu mianowano go delegatem Ministerstwa Spraw Wojskowych do spraw PCK. W Wielkiej Brytanii został osiedlony w Szkocji, gdzie organizował służbę medyczną dla rodzin wojskowych. Do kraju powrócił w 1946 roku i zatrudnił się w Szpitalu im. Pawłowa w Poznaniu. Zmarł 29 maja 1950 roku.

Nowicki Stanisław urodził się w Stęszewie 6 kwietnia 1870 roku w domu bednarza Teofila Nowickiego i Marii z Tomiaków. Uczył się w szkołach ludowych w Stęszewie i Poznaniu. Kształcił się w zawodzie drukarza. Praktyki odbył w drukarni L. Rzepeckiego w Poznaniu. Po ich zakończeniu został w 1891 roku zatrudniony w drukarni czasopisma „Orędownik”. Początkowo udzielał się w organizacjach zawodowych. Od 1895 roku zasiadał w Zarządzie Związku Towarzystw Przemysłowych. Przewodniczył Stowarzyszeniu Drukarzy Polskich. W 1902 roku współorganizował Polski Związek Zawodowy w Poznaniu, w którym mianowano go prezesem zarządu. Na początku wieku zaangażował się w prace redakcyjne.

13 Stanisław Nowicki (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-640)

Od 1906 roku współpracował z „Kurierem Poznańskim”, a w latach 1906–1918 z czasopismem „Siła”. Publikował również w „Ruchu Chrześcijańsko-Społecznym”. W 1909 roku współorganizował Polskie Towarzystwo Demokratyczne, w którym pełnił rolę skarbnika zarządu i członka Rady Głównej. W latach 1910–1918 piastował mandat poselski do parlamentu Rzeszy. W czasie I wojny światowej uczestniczył w pracach Komitetu Międzypartyjnego, a później Centralnego Komitetu Obywatelskiego. Został wybrany na członka poznańskiej Rady Ludowej oraz delegata na Polski Sejm Dzielnicowy, którego obrady prowadził jako marszałek. Wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej. Od 1918 roku prezesował Narodowemu Stronnictwu Robotniczemu, jednak w następnym roku został oskarżony o sprzeniewierzenie się interesom robotniczym i zrzekł się stanowiska. W 1919 roku wszedł w skład Sejmu Ustawodawczego, gdzie pełnił urząd wicemarszałka. Udzielał się w komisjach regulaminowej i nietykalności poselskiej oraz spraw zagranicznych. Był jednym z założycieli Komitetu Obrony Śląska w Wielkopolsce. Do 1931 roku pracował w Magistracie miasta Poznania. Po II wojnie światowej powrócił do pracy w urzędzie miasta i pełnił rolę doradcy prezydenta. Zmarł 26 sierpnia 1948 roku.

Omańkowska Janina urodziła się 12 maja

1858 roku w Srebrnikach na Pomorzu, w domu nauczyciela Roberta Omańkowskiego i Elżbiety z Karlińskich. W wieku nastoletnim przeprowadziła się do wuja, dzierżawcy dóbr kórnickich, któremu pomagała w zarządzaniu gospodarstwem. Zdała eksternistycznie egzamin nauczycielski w Bydgoszczy i podjęła pracę jako guwernantka. Zaangażowała się w pracę Towarzystwa Przyjaciół Wzajemnego Pouczania się i Opieki nad Dziećmi „Warta”. W 1900 roku została aresztowana i skazana na więzienie za nauczanie w języku polskim. Po trzech dniach spędzonych w celi władze niemieckie pod naciskiem społecznym zdecydowały się ją

14 Janina Omańkowska (fot. Biblioteka Śląska)

wypuścić za niewielką kaucją. Po śmierci wuja w 1902 roku przeniosła się na Górny Śląsk. Zamieszkała w Bytomiu, gdzie pisała do tygodnika „Gwiazda”. Następnie przeprowadziła się do Gliwic, gdzie zaczęła publikować w „Głosie Śląska”, ale już w 1905 roku powróciła do Bytomia. Związała się z redakcją „Katolika”. Redagowała dodatki: „Rodzina” (dla kobiet) i „Dzwonek” (dla dzieci). Udzielała się w ruchach kobiecych, m.in. w Towarzystwie Kobiet Polskich w Bytomiu. W 1904 roku zorganizowała wiec kobiet, na którym omawiano m.in. sprawę nauki języka polskiego. Była założycielką Czytelni „Iskra” i Towarzystwa Śpiewaczego „Sobótka” dla dziewcząt w Bytomiu. W 1914 roku doprowadziła do zespolenia ruchów kobiecych w Związek Towarzystw Kobiet Polskich na Śląsku. W czasie I wojny światowej angażowała się działalność dobroczynną na rzecz pomocy ofiarom wojny w Królestwie Polskim. W listopadzie 1918 roku zorganizowała w Bytomiu pierwszą polską szkołę na Górnym Śląsku. Wybrano ją na delegatkę na Polski Sejm Dzielnicowy i członkinię Naczelnej Rady Ludowej. W czasie plebiscytu i powstań śląskich agitowała za przyłączeniem Śląska do Rzeczypospolitej, udostępniła swoje mieszkanie Czerwonemu Krzyżowi, a także angażowała się w pomoc zaopatrzeniową. Po podziale Śląska została w niemieckiej części Bytomia, jednak władze niemieckie szybko zmusiły ją do wyjazdu i osiedlenia się w pobliskiej Królewskiej Hucie. W 1922 roku wybrano ją do składu pierwszego Sejmu Śląskiego. Przypadł jej w udziale zaszczyt otwarcia pierwszego posiedzenia. Zmarła 24 sierpnia 1927 roku.

Poszwiński Adam urodził się 17 grudnia

1881 roku w Warszawie w rodzinie kupieckiej Stanisława Poszwińskiego i Anny z Andrzejewskich. Dzieciństwo spędził we Wrocławiu. Początkowo wysłano go do szkoły gimnazjalnej w Dreźnie, ale ostatecznie przeniósł się do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Studia rozpoczął w Berlinie i kontynuował je w Rostocku i Tybindze. Ukończył je w 1907 roku. Jeszcze w trakcie studiów związał się z Ligą Narodową, w której został członkiem Rady Głównej. Redagował i publikował w takich czasopismach jak „Orędownik”, „Kurier Poznański”, „Praca”, „Dziennik Kujawski”. Brał udział w pracach Towarzystwa Dziennikarzy i Literatów w Poznaniu.

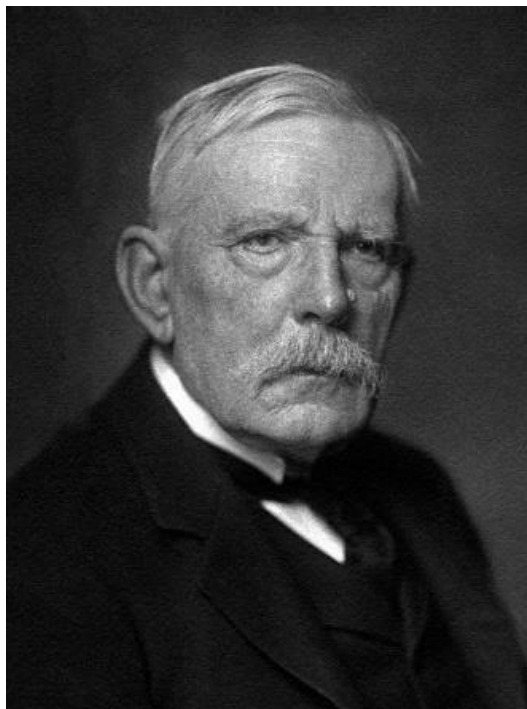

15 Adam Poszwiński (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-H-316)

W czasie I wojny światowej zaangażował się w działalność Komitetu Międzypartyjnego, a od 1917 roku pracował w jego Wydziale Wykonawczym. Po ujawnieniu działalności Centralnego Komitetu Obywatelskiego jako Naczelnej Rady Ludowej wszedł w skład jej Komisariatu. Uczestniczył w organizacji Polskiego Sejmu Dzielnicowego. W ramach NRL zajmował się organizacją szkolnictwa na terenie Wielkopolski, a także zagadnieniami rolnictwa, pracy i opieki społecznej. W imieniu Komisariatu NRL dokonał otwarcia Uniwersytetu Poznańskiego. Po przyłączeniu Wielkopolski do Rzeczypospolitej został powołany na podsekretarza stanu w Ministerstwie byłej Dzielnic Pruskiej. Często zastępował ministra Władysława Seydę. W ministerstwie pozostawał do 1920 roku. Politycznie związany był z Chrześcijańsko-Narodowym Stronnictwem Pracy. W latach 1921–1925 stał na czele spółki akcyjnej wydającej „Głos Pomorski” i „Gazetę Pomorską”. Po 1925 roku wycofał się z polityki, wrócił do Poznania i zajął się pracą redakcyjną i dziennikarską. Publikował m.in. w „Dzienniku Poznańskim” i „Dzienniku Bydgoskim”. Po wybuchu II wojny światowej zaangażował się w pracę konspiracyjną. W 1940 roku wybrano go na kierownika Wydziału Gospodarki w Biurze Delegatury Rządu. Został aresztowany przez gestapo 9 września 1941 roku. Dokładna data jego śmierci nie jest znana. Prawdopodobnie został stracony w lipcu 1942 roku.

Radziwiłł Ferdynad, książę, ordynat

ołycki i przygodzicki, urodził się 19 października 1934 roku. Był synem Bogusława Radziwiłła i Leontyny hr. Clary i Aldringen. Był związany pokrewieństwem z dynastią panującą w Niemczech. Jego babka, Luiza Hohenzollern, była kuzynką Fryderyka Wilhelma II. Ukończył gimnazjum i studia prawnicze w Berlinie. Ożeniono go z Pelagią Sapieżanką. Uczestniczył w wojnie francusko-pruskiej. W 1874 roku został po raz pierwszy wybrany na posła do parlamentu Rzeszy i zasiadał w nim nieprzerwanie do 1918 roku. Stał na czele Koła Polskiego. W 1879 roku przejął również po ojcu dziedziczne miejsce w Izbie

16 Ferdynand Radziwiłł (fot. Nicola Perscheid, domena publiczna)

Panów. Często przyjmował postawę antyrządową, np. wobec Kulturkampfu. Sprzeciwiał się utworzeniu Komisji Kolonizacyjnej, protestował przeciwko wywłaszczeniom. Bronił szczególnie Kościoła katolickiego, co jednocześnie nie przeszkadzało mu w utrzymywaniu bliskich stosunków z niemieckimi politykami i uczestniczeniu w przyjęciach cesarskich. Wraz ze spadkiem znaczenia ziemiaństwa i wzrostem pozycji polskich posłów o orientacji narodowo-demokratycznej zaczął być postrzegany jako polityk opcji ugodowej. I wojna światowa zastała go w Ołyce. Do 1916 roku przebywał u córki w Peczarze na Podolu, po czym wrócił do Berlina. W tym czasie na stanowisku prezesa Koła Polskiego zastępował go Władysław Seyda. Prawdopodobnie w celu złagodzenia polityki antypolskiej w marcu 1917 roku wystąpił z przemówieniem popierającym warunki Aktu 5 listopada. Po wystąpieniu został ostro skrytykowany przez polskie środowiska. Rozczarowany pokojem brzeskim, złożył w czerwcu 1918 roku rezygnację z funkcji prezesa Koła Polskiego. Uczestniczył w Polskim Sejmie Dzielnicowym. W 1919 roku wszedł w skład Sejmu Ustawodawczego, któremu przewodniczył w dwóch pierwszych posiedzeniach. W Sejmie zasiadał do czerwca 1919 roku. Współtworzył Związek Polskich Kawalerów Maltańskich. Uczyniono go marszałkiem honorowym I Walnego Zjazdu Zrzeszonego Ziemiaństwa Polski w Warszawie. Zmarł 28 lutego 1926 roku w Rzymie.

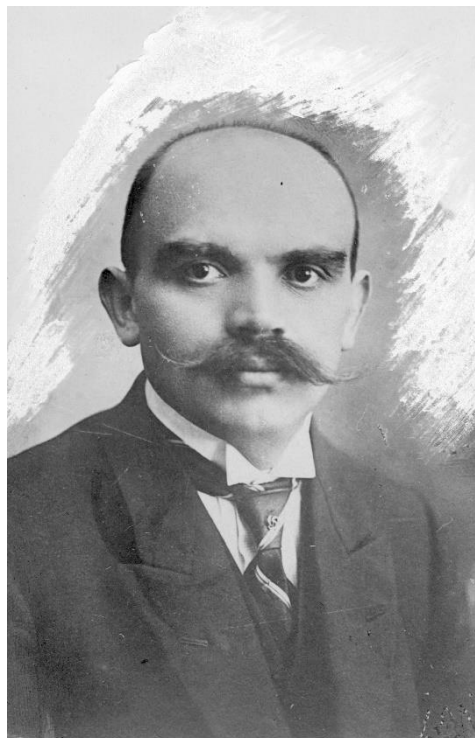
Rymer Józef urodził się 9 lutego 1882 roku we

wsi Zabełków w powiecie raciborskim, w domu Józefa Rymera i Joanny z Zielonków. W 1895 roku rozpoczął naukę do zawodu kupca, ale dwa lata później, biorąc przykład ze swego brata i wielu innych polskich Ślązaków, zdecydował się wyjechać do pracy w kopalni w Westfalii. Na wychodźstwie poznał swoją przyszłą żonę, Teresę Kozubek, z którą wziął ślub w 1906 roku.

W tym czasie angażował się w pracę w organizacjach polonijnych. Został prezesem Zjednoczenia Zawodowego Polskiego w Dellwig. W 1907 roku podjął pracę w Zarządzie Głównym ZZZP w Bohum. Związek prowadził również działalność narodową.

Forum związkowe służyło m.in. do obrony praw językowych Polaków. W 1909 roku Rymer został sekretarzem Zarządu Głównego ZZZP.

W 1911 roku oddelegowano go do Berlina jako przedstawiciela ZZZP przy Najwyższym Urzędzie Ubezpieczeń. W 1913 roku Zarząd Główny został przeniesiony do Katowic, a Rymera wybrano na jego prezesa. W czasie I wojny światowej angażował się w pomoc ofiarom z terenów wchodzących w skład Królestwa Polskiego. Został wiceprzewodniczącym powołanego w 1917 roku Narodowego Stronnictwa Robotników. Uczestniczył w powołaniu polskiej Rady Ludowej w Bytomiu (listopada 1918 r.). Wybrano go na delegata na Polski Sejm Dzielnicowy. Wszedł w skład komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu. W styczniu 1919 roku uczestniczył w powołaniu podkomisariatu NRL dla Górnego Śląska w Bytomiu. Z ramienia Rady przebywał w Paryżu jako doradca do spraw górnośląskich. W czasie I powstania śląskiego zabiegał o pomoc dla powstańców, jednocześnie nawołując do zakończenia walk. Po rozwiązaniu się NRL i podkomisariatu dla Górnego Śląska uczestniczył w powołaniu nowej Naczelnej Rady Ludowej w Sosnowcu. W obawie przed aresztowaniem musiał opuścić Śląsk. Udał się do Wielkopolski, gdzie w wyborach uzupełniających uzyskał mandat poselski do Sejmu Ustawodawczego. Po powrocie na Śląsk mianowano go jednym z trzech zastępców komisarza plebiscytowego Wojciecha Korfantego. Latem 1921 roku został prezesem NRL na Górny Śląsk, a 12 czerwca 1922 roku objął stanowisko wojewody śląskiego. Intensywna praca odbiła się na jego zdrowiu. Zmarł 5 grudnia 1922 roku.

17 Józef Rymer (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-3030)

Seyda Władysław urodził się 22 kwietnia

1863 roku w Łobżenicy w rodzinie Marcina i Marianny z Kałdykiewiczów. Ukończył gimnazjum w Wałczu, a następnie rozpoczął studia ekonomiczne i prawnicze we Wrocławiu, gdzie uzyskał doktorat w 1883 roku. W latach 1883–1889 odbywał aplikację referendarską. Swoją karierę zawodową jako adwokat rozpoczął w Krotoszynie, ale już 1891 roku przeniósł się do Poznania. Został tam adwokatem przy sądzie okręgowym, a następnie sądzie apelacyjnym. W pracy adwokackiej dał się poznać jako obrońca polityczny. Na początku XX wieku

18 Władysław Seyda (fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-B-402)

uzyskał mandat poselski do sejmu pruskiego, a później do parlamentu Rzeszy. W latach 1912–1914 był wiceprezesem Koła Polskiego w Reichstagu, a w latach 1914–1918 pełnił funkcję prezesa. W trakcie I Wojny Światowej utrzymywał kontakty z polskimi politykami skupionymi w Centralnej Agencji Polskiej w Lozannie i Komitecie Narodowym Polskim. Na terenie Wielkopolski był członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego i Wydziału Wykonawczego Rady Ludowej w Poznaniu. Uczestniczył w negocjacjach z Józefem Piłsudskim w sprawie włączenia polityków zaboru pruskiego do polskiego rządu. Otwierał Polski Sejm Dzielnicowy, na którym został wybrany na członka Naczelnej Rady Ludowej. NRL powołała go na Komisarza Wydziału Sprawiedliwości i Administracji. Po decyzji o włączeniu Wielkopolski w granice Rzeczypospolitej uczestniczył w powołaniu Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej. W latach 1919–1920 pełnił funkcję ministra. Na podstawie mandatu poselskiego do parlamentu Rzeszy został włączony w skład Sejmu Ustawodawczego. Do sierpnia 1919 roku pełnił w nim funkcję przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej. W 1920 roku musiał złożyć mandat, gdyż powrócił do pracy w sądownictwie. Został prezesem Sądu Najwyższego Oddziału Wielkopolskiego. Od 1921 roku przewodniczył V Izbie Sądu Najwyższego. W latach 1924–1929 pełnił funkcję I Prezesa Sądu Najwyższego w Warszawie. Po odwołaniu z tego stanowiska wrócił do Poznania, gdzie prowadził kancelarię adwokacką. Zmarł 24 lutego 1939 roku.

Sokolnicka Zofia urodziła się 15 maja

1878 roku w Krakowie, w rodzinie ziemiańskiej Stanisława Sokolnickiego i Stanisławy z Moszczyńskich. Jej ojciec był właścicielem Orzeszkowa (pow. średzki). Ukończyła Wyższą Szkołę Żeńską A. Danyszówny w Poznaniu. Podjęła studia filozoficzne w Krakowie i uczęszczała na kursy naukowe na Uniwersytecie Jagiellońskim. Prawdopodobnie posiadała również wykształcenie muzyczne, nie jest to jednak potwierdzone. Po powrocie do Wielkopolski zaczęła współpracować z Towarzystwem

19 Zofia Sokolnicka (fot. „Kurier Poznański”, 28 lutego 1927)

Przyjaciół Wzajemnego Pouczania się i Opieki nad Dziećmi „Warta”. Kierowała w nim sekcją pedagogiczną, współtworząc podręczniki. Organizowała wykłady i kolonie wakacyjne dla dzieci polskich z Niemiec. Współpracowała z innymi towarzystwami, m.in. z Towarzystwem Opieki Rodzicielskiej, Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół” i Towarzystwem Wykładów Naukowych. Od 1903 roku była członkinią Ligi Narodowej. W czasie I wojny światowej pracowała jako emisariuszka między Wielkopolską a Centralną Agencją Polską w Lozannie, a później Komitetem Narodowym Polskim. Wyjeżdżała dzięki zezwoleniu policji na leczenie w klinice okulistycznej. Odznaczała się świetną pamięcią, dzięki czemu często przekazywała wiadomości jedynie ustnie. W listopadzie 1918 roku była współzałożycielką Narodowej Organizacji Kobiet. Została delegatką na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu i weszła w skład Naczelnej Rady Ludowej. Udzielała się w wydziale szkolnym NRL. Przewodniczyła Komisji dla Szkolnictwa Średniego Żeńskiego. Wiosną 1919 roku wyjechała do Paryża, gdzie pracowała jako doradca polskiej delegacji na konferencję paryską. W czasie najazdu bolszewickiego była inicjatorką Komitetu niesienia pomocy dla Lwowa, Wilna i Kresów Wschodnich. Współdziałała przy tworzeniu Narodowej Służby Kobiet w Poznaniu i Warszawie. W 1920 roku została członkiem Rady Obrony Państwa z ramienia Komitetu Narodowego Służby Kobiet. Brała udział w pracach plebiscytowych na Górnym Śląsku. Była posłanką na Sejm Ustawodawczy oraz sejm I kadencji. Jako posłanka udzielała się w komisji oświatowej, opieki społecznej i administracyjnej. Zmarła 27 lutego 1927 roku.

Trąpczyński Wojciech

urodził się 8 lutego 1860 roku w rodzinie ziemiańskiej w Dębłowie pod Gnieznem. Osierocony jako dziecko, trafił pod opiekę krewnych. Początkowo pobierał nauki w szkole ludowej w Trzemesznie, a później w poznańskim Gimnazjum św. Marii Magdaleny. W 1877 roku rozpoczął studia prawnicze w Berlinie. W następnym roku przeniósł się na Uniwersytet we Wrocławiu, gdzie uzyskał dyplom w 1880 roku. Po odbyciu czteroletnich praktyk i zdaniu stosownych egzaminów uzyskał pozwolenie na pracę jako adwokat i notariusz.

Karierę zawodową zaczynał w Poznaniu przy swoim szwagrze, Władysławie Jażdżewskim.

20 Wojciech Trąpczyński (rys. Stanisław Lentz, Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. 99783/20 MNW)

Często zastępował schorowanego adwokata. Po jego śmierci w 1895 roku przejął jego klientelę. Zastąpił jako specjalista od obrotu nieruchomościami, ale kilka razy podejmował się obrony w sprawach politycznych. W 1905 roku został dyrektorem spółki akcyjnej „Bazar” prowadzącej znany poznański hotel. W momencie przyjęcia przez niego stanowiska dyrektorskiego spółka notowała straty finansowe. Wykazał się doskonałym zmysłem zarządzania. W 1912 roku przedsiębiorstwo wypracowało znaczny zysk. W 1910 roku Trąpczyński został wybrany na posła na Sejm Pruski, a w 1912 roku dostał się do Reichstagu. Po wybuchu I wojny światowej wszedł w skład tajnego Koła Międzypartyjnego. Z jego ramienia utrzymywał kontakty z polskimi politykami z zaboru rosyjskiego i austriackiego. Po utworzeniu Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Poznaniu zajął się w organizacją jego lokalnych agend. Z ramienia NRL prowadził rozmowy z Józefem Piłsudskim w sprawie pomocy dla Wielkopolski oraz z władzami niemieckimi w sprawie pozwolenia na zwołanie Polskiego Sejmu Dzielnicowego. Pod koniec 1918 roku został mianowany Naczelnym Prezesem Prowincji Wielkopolskiej oraz Prezesem Rejencji Poznańskiej. Jako deputowany do Reichstagu był posłem na Sejm Ustawodawczy. Został jego marszałkiem, pokonując w wyborach Wincentego Witosa. W latach 1922–1927 sprawował funkcję marszałka Senatu. Był zdecydowanym przeciwnikiem zamachu majowego i polityki Józefa Piłsudskiego, ale starał się łagodzić konflikt na terenie Wielkopolski. Dzięki prywatnej interwencji przyjaciół i znajomych uniknął aresztowania i osadzenia w twierdzy brzeskiej. Zeznawał jako świadek

obrony w procesie brzeskim. W latach 1928–1935 sprawował mandat poselski w sejmie II i III kadencji. Wycofał się z polityki w 1935 roku. Po wybuchu II wojny światowej został przesiedlony do Warszawy. Po powstaniu przebywał w Milanówku, a potem powrócił do Poznania. Zmarł 19 października 1953 roku.

Tułodziecka Aniela urodziła się 2 października 1853 roku w Dąbrowie Starej w rodzinie dzierżawcy Antoniego i Pelagii z Lipińskich. W 1866 roku przeniosła się do Poznania, gdzie podjęła naukę na pensji. Wobec zaostrzającej się germanizacji zaczęła dostrzegać potrzebę nauczania dzieci języka polskiego. Aby nadać swojej działalności pozory legalności, wykorzystała prawo niemieckie umożliwiające zakładanie organizacji dobroczynnych. 29 maja 1894 roku założyła Towarzystwo Przyjaciół Wzajemnego Pouczania się i Opieki nad Dziećmi „Warta”. Oficjalnie organizacja zajmowała się pozaszkolną opieką nad dziećmi upośledzonymi i z ubogich rodzin. Działalność towarzystwa obejmowała również dożywianie podopiecznych. Jego tajna aktywność skupiała się na tworzeniu systemu szkolnictwa polskiego. Towarzystwo działało kompleksowo. Tułodziecka zadbała nie tylko o naukę dzieci, ale również o szkolenie kadr, opracowywanie programów nauczania, redagowanie podręczników i materiałów dydaktycznych, uświadamianie rodziców oraz tworzenie sieci bibliotek, które w niepodległej Polsce zostały przekazane szkołom powszechnym w Poznaniu. Towarzystwo zakładało również sale zajęć, schroniska i przytulki dla dzieci. Dzięki sprawnej organizacji i strukturze Tułodzieckiej udawało się przez bardzo długi czas ochronić stowarzyszenie przed atakami ze strony władz niemieckich, jednak na początku XX wieku zaczęły one orientować się w prawdziwym zakresie działalności Towarzystwa. W 1913 roku Tułodziecka odmówiła zapłacenia grzywny, jaką została ukarana za „nielegalne zebranie publiczne”. Karę zamieniono jej na dwanaście dni więzienia. Kilkukrotnie reprezentowała Wielkopolanki na ogólnopolskich zjazdach kobiet. W 1918 roku została delegatką na Polski Sejm Dzielnicowy. Wielu jej wychowanków uczestniczyło w manifestacjach w Poznaniu będących bezpośrednią przyczyną wybuchu powstania wielkopolskiego. Po odzyskaniu niepodległości i przyłączeniu Wielkopolski do Rzeczypospolitej została mianowana honorowym inspektorem szkolnym. Zmarła w Poznaniu 11 października 1932 roku.

Scenariusz lekcji

Proces kształtowania się polskiej administracji w zaborze pruskim – Polski Sejm Dziełnicowy

Poziom kształcenia: VII klasa szkoły podstawowej

Cele ogólne:

1. Poznawcze:

- Zaznajomienie uczniów z procesem kształtowania się polskiej władzy administracyjnej na terenie zaboru pruskiego.
- Zapoznanie uczniów z najważniejszymi postaciami związanymi z tworzeniem załączków polskiej administracji w zaborze pruskim.

2. Kształcące:

- Doskonalenie umiejętności pracy z tekstem źródłowym i mapą.
- Pogłębienie zdolności wyrażania własnych opinii.

3. Wychowawcze:

- Zwrócenie uwagi uczniów na równość obywateli wobec prawa.
- Kształtowanie postawy patriotycznej.

Cele operacyjne:

1. Zapamiętanie wiadomości:

- Uczeń wie, kim byli m.in: Wojciech Korfanty, ks. Stanisław Adamski, Adam Poszwiński, Stefan Łaszewski, Józef Rymer, Władysław Seyda, Zofia Sokolnicka.
- Zna terminy: Naczelna Rada Ludowa, Komisariat, delegat, czynne i bierne prawo wyborcze, Polski Sejm Dziełnicowy.

2. Zrozumienie wiadomości:

- Uczeń potrafi przedstawić etapy formowania się polskiej administracji zaboru pruskiego.
- Potrafi opisać funkcje Polskiego Sejmu Dzielnicowego.
- Wie, jakie znaczenie dla procesu odzyskiwania niepodległości miało zwołanie Polskiego Sejmu Dzielnicowego.

Umiejętności:

- Uczeń doskonali umiejętność pracy z tekstem źródłowym i pracy z mapą.
- Doskonali umiejętność argumentowania.

Materiały pomocnicze dla nauczyciela:

- Notki biograficzne,
- Artykuł: „Wielkopolski sposób na niepodległość, czyli po co zwołano Polski Sejm Dzielnicowy”,
- Wskazówki bibliograficzne.

Metoda: Wykład nauczyciela, praca z tekstem źródłowym, praca z mapą.

Przebieg lekcji

Etapy lekcji (przewidywany czas)	Treści merytoryczne przekazywane przez nauczyciela	Zadania dla ucznia
<p>Wprowadzenie (15 min.)</p>	<p>Nauczyciel przedstawia genezę powstania polskiej administracji na terenie zaboru pruskiego:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Opowiada o Kole Międzypartyjnym i przekształceniu go w Międzypartyjny Komitet Obywatelski, a następnie w Centralny Komitet Obywatelski (CKO). b. Sygnalizuje proces tworzenia sieci lokalnych komitetów. c. Zaznacza, że pierwotnie warunki rozejmu kończącego I wojnę światową pozostawiały tereny zaboru pruskiego w granicach Niemiec. d. Przedstawia sytuację wewnętrzną Niemiec (rewolucja) jako korzystny moment do ujawnienia się CKO pod nazwą Naczelnej Rady Ludowej. e. Wyjaśnia, czym był Komisariat i przedstawia jego pierwotny skład: (Wojciech Korfanty, Adam Poszwiński, ks. Stanisław Adamski). f. Opowiada o ogłoszeniu zwołania Polskiego Sejmu Dzielnicowego i negocjacjach z władzami niemieckimi. 	<p>Praca z tekstem źródłowym (zadanie nr 1)</p>

<p>Wybory (10 min.)</p>	<p>Prowadzący przedstawia warunki wyborów delegatów do Polskiego Sejmu Dzielnicowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Wyjaśnia zasady przeprowadzenia wyborów. b. Odnosi się do liczby uczestników. 	<p>Praca z tekstem źródłowym (zadanie nr 2)</p>
<p>Obrady (10 min.)</p>	<p>Nauczyciel prezentuje przebieg Polskiego Sejmu Dzielnicowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Opowiada o uroczystości otwarcia obrad. b. Wskazuje miejsca, z których pochodzili delegaci. c. Zwraca uwagę uczniów, że pewna liczba delegatów reprezentowała tzw. wychodźstwo, czyli grupę Polaków pracujących w głębi Niemiec. d. Przedstawia tematy, jakimi zajmowano się w trakcie obrad. e. Opowiada o wyborze nowego składu NRL i Komisariatu. f. Prezentuje sylwetki niektórych delegatów, np. Zofii Sokolnickiej, Władysława Seydy, Józefa Rymera i Stefana Łaszewskiego. 	<p>Praca z mapą (zadanie nr 3)</p>
<p>Podsumowanie (10 min)</p>	<p>Nauczyciel przedstawia, jakie znaczenie dla procesu odzyskania niepodległości miało zwołanie Polskiego Sejmu Dzielnicowego:</p>	<p>Praca z tekstem źródłowym (Zadanie nr 4)</p>

	<p>a. Omawia funkcje, jakie pełnił Polski Sejm Dzielnicowy.</p> <p>b. Zwraca uwagę uczniów na to, że zalegalizowana Naczelna Rada Ludowa i Komisariat odegrały rolę przywódczą w trakcie powstania wielkopolskiego, a także przejęły zarząd nad dzielnicą do czasu formalnego przyznania jej państwu polskiemu.</p>	
--	---	--

Zadania dla uczniów

Zadanie nr 1

Zapoznaj się z fragmentem Sprawozdania Komisarzy z czynności Komisariatu przedstawionego przez ks. Stanisława Adamskiego w czasie otwarcia obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego. Odpowiedz na pytania.

W pertraktacjach z rządem Niemiec stanęliśmy bardzo wyraźnie i bardzo stanowczo na następujących zasadach:

1. *Nie chcemy się odrywać od Niemiec gwałtem przed kongresem.*
2. *Nie chcemy walki z tą częścią ludności niemieckiej zasiedziałej, która zawsze w zgodzie żyła z Polakami i która z nami w przyszłości także w zgodnym pozostanie współżyciu [...].*
3. *Oświadczylimy, że nie chcemy ogłodzić ani Berlina, ani Niemiec, że nie będziemy odmawiali wywozu żywności za Zachód [...].*
4. *Że będziemy czuwać nad spokojem i bezpieczeństwem wszystkich współobywateli bez względu na wyznanie i na narodowość. W zamian za to żądamy koniecznie i nieodwołalnie:*
 - a) *żeby nam nigdzie, gdziekolwiek mieszkają Polacy, nie przeszkadzano i nie ukrócano swobody organizowania się, urządzania wieców i zgromadzeń;*
 - b) *żądaliśmy kontroli nad urzędami i urzędnikami przez naszych reprezentantów (Brawa);*
 - c) *usunięcia wszystkich tych urzędników, którzy jako hakatyści takie zajmowali stanowiska, iż o zgodnej z nimi współpracy narodu Polskiego mowy być nie może (Brawa);*
 - d) *spolszczenia szkół w mierze możliwie jak najszerszej (Ogólne oklaski);*
 - e) *domagaliśmy się, a żeby nam nie narzucano tzw. Heimatschutzu, złożonego z obcych żołnierzy, gdyż do obrony naszych dzielnic wystarczą zupełnie żołnierze pochodzący stąd, zorganizowani w Straże Ludowe i broniący bezpieczeństwa ludności [...].*

Fragment Sprawozdania Komisarzy z czynności Komisariatu przedstawionego przez ks. Stanisława Adamskiego dn. 3 grudnia 1918 roku, [w:] *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918*, Drukarnia św. Wojciecha, Poznań 1918, s. 40.

***Hakatyści** – członkowie niemieckiej organizacji mającej za cel germanizację ziem polskich zaboru pruskiego.

***Heimatschutz** – niemiecka ochotnicza formacja militarna powołana w celu obrony wschodnich granic państwa niemieckiego.

***Straż Ludowa** – ochotnicza formacja militarna powołana jesienią 1918 roku w celu utrzymania porządku publicznego i obrony ludności polskiej w Wielkopolsce.

Jaką metodę obrał Komisariat NRL w dążeniu do przejęcia kontroli nad ziemiemi zaboru pruskiego?

.....
.....

O jakim kongresie mówił ks. Adamski?

.....
.....

Z jakimi żądaniami wobec władz niemieckich występował Komisariat w imieniu ludności polskiej?

.....
.....

Jakie formy nacisku na władze niemieckie stosował Komisariat NRL?

.....
.....

Zadanie nr 2

W trakcie wyborów do Polskiego Sejmu Dzielnicowego po raz pierwszy na ziemiach polskich zastosowano zasadę powszechności. Zapoznaj się z fragmentem odezwy Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej mówiącej o sposobie wyboru delegatów. Odpowiedz na pytanie, czym charakteryzowały się te zasady.

§ 2. *Wyborów dokonuje się na następujących zasadach:*

- 1) *Uprawnieni do głosowania są: Każdy Polak i każda Polka po skończeniu 20. roku życia.*
- 2) *Na 2500 ludności polskiej wybiera się jednego delegata albo delegowaną do Polskiego Sejmu dzielnicowego [...].*

Fragment odezwy Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z dn. 14 listopada 1918 r., [w:] *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918*, Drukarnia św. Wojciecha, Poznań 1918, s. 6.

.....

.....

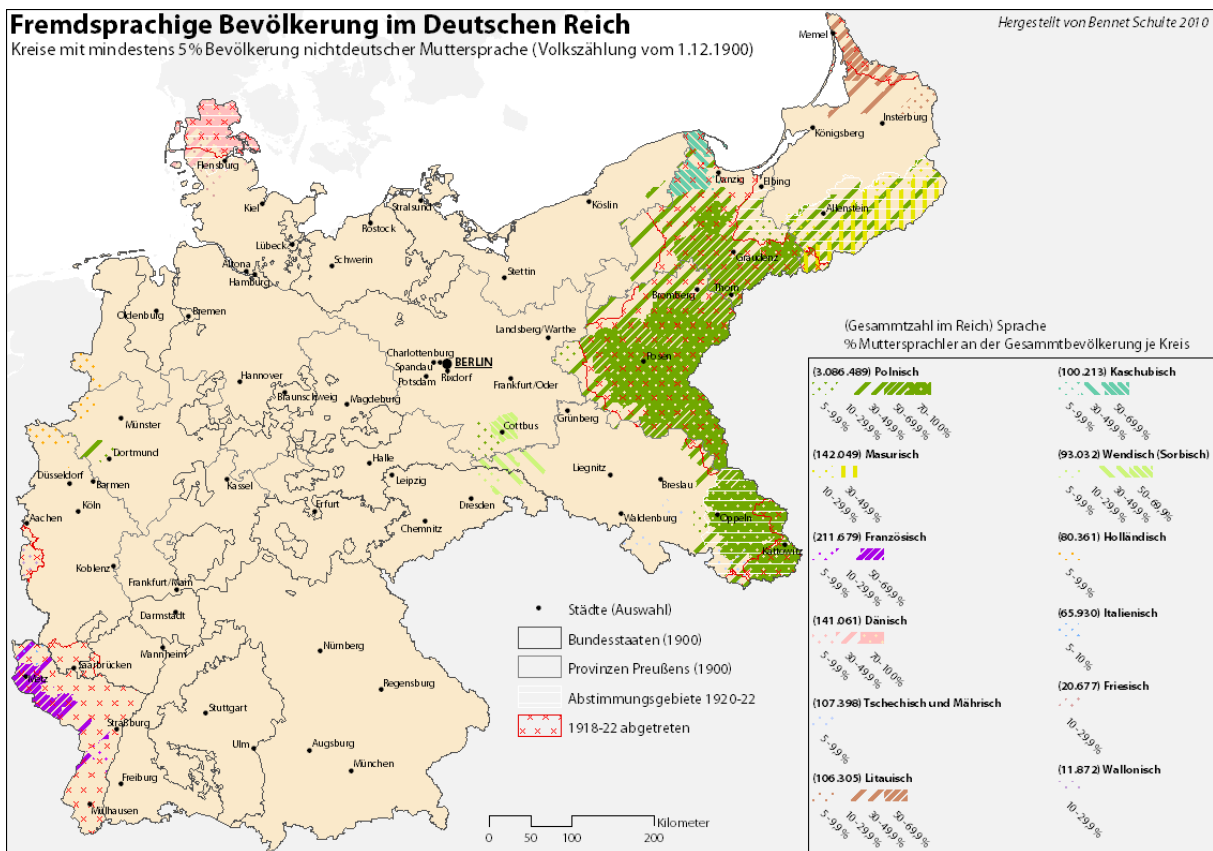
.....

.....

.....

Zadanie nr 3

Przyjrzyj się zamieszczonej poniżej mapie. Zaznaczono na niej kolorem ciemnozielonym obszary polskojęzyczne w Cesarstwie Niemieckim na początku XX wieku. Przedstawiciele tych regionów w 1918 roku wzięli udział w Polskim Sejmie Dzielnicowym. Zaznacz literami na mapie poszczególne obszary: Warmia i Mazury (A), Wielkopolska (B), Westfalia (C), Górny Śląsk (D), Pomorze (E). Posiłkując się wiedzą uzyskaną w trakcie zajęć odpowiedz na zamieszczone pod mapą pytanie.

21 Mapa mniejszości narodowych w Cesarstwie Niemieckim w 1900 roku
 (rys. Bennet Schulte, CC BY-SA 3.0 de)

Dlaczego wśród obszarów polskojęzycznych zamieszczono Westfalię (region znajdujący się przy zachodniej granicy państwa niemieckiego)?

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie nr 4

Zapoznaj się z fragmentem odezwy Komisarzy Naczelnej Rady Ludowej opublikowanej w „Kurierze Poznańskim” 16 listopada 1918 r. Informuje ona o celach zwołania Polskiego Sejmu Dzielnicowego. Na podstawie tekstu i informacji uzyskanych w trakcie zajęć odpowiedz na pytanie, które z podanych funkcji spełniał, a których nie spełniał Polski Sejm Dzielnicowy?

Sejm Dzielnicowy wytknie nam drogę działania na najbliższą przyszłość:

- 1. Wybierze Naczelną Radę Ludową jako zwierzchnią władzę naszą aż do chwili objęcia dzielnic naszych przez Rząd Polski.*
- 2. Określi zasady sprawowania jej rządów tymczasowych.*
- 3. Zatwierdzi nasze żądania narodowe, tylekroć nieugięte wypowiedane przez koło poselskie.*

Fragment odezwy Komisariatu NRL o zwołaniu Polskiego Sejmu Dzielnicowego, „Kurier Poznański”, 16 listopada 1918 roku.

Funkcja	Spełniał/Nie spełniał	Uzasadnienie
Organizacyjna		
Legalizacyjna		
Ustawodawcza		
Elekcyjna		
Integracyjna		

Bibliografia

Działalność Naczelnej Rady Ludowej

- Barłóg-Mitmańska A., *Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim 1918–1919*, Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, Poznań 2008.
- Bauer P., *Zabiegi Naczelnej Rady Ludowej w sprawie obsadzenia stanowiska głównodowodzącego powstania wielkopolskiego 1919 roku*, [w:] *Rola Wielkopolski w odbudowie państwa polskiego 1918–1919. IX Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, *Kościan*, 9 XII 1988, pod red. B. Polaka, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie, Koszalin 1989, s. 148–159.
- Borkowski O., *Rola Wielkopolski w rozwoju ruchu niepodległościowego na Pomorzu w latach 1919–1920*, [w:] *Rola Wielkopolski w odbudowie państwa polskiego 1918–1919. IX Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, *Kościan*, 9 XII 1988, pod red. B. Polaka, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie, Koszalin 1989, s. 103–126.
- Czubiński A., Grot Z., Miśkiewicz B., *Powstanie wielkopolskie 1918–1919, zarys dziejów*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1988.
- Czubiński A., *Powstanie wielkopolskie 1918–1919: geneza – charakter – znaczenie*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1988.
- Czubiński A., *Wielkopolska w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000.
- Demel C., *Stanowisko wychodźstwa westfalsko-nadreńskiego wobec Wielkopolski w okresie rządów Komisariatu NRL*, „Przegląd Zachodni”, 1974, nr 2, s. 186–207.
- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Gomolec L., *Orientacje polityczne społeczeństwa polskiego w Poznańskim przed i w czasie Powstania wielkopolskiego 1918/19*, [w:] *Rola Wielkopolski w odbudowie państwa polskiego 1918–1919. IX Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, *Kościan*, 9 XII 1988, pod red. B. Polaka, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie, Koszalin 1989, s. 127–147.

- Gulczyński A., *Kształtowanie się polskich organów władzy i administracji w powiecie pleszewskim w latach 1918–1919*, Pleszewskie Towarzystwo Kulturalne, Muzeum Regionalne w Pleszewie, Pleszew 1988.
- Gulczyński A., *Rada Ludowa na Powiat Pleszewski (1918–1919)*, „Rocznik Kaliski”, 1990, t. 22, s. 59–96.
- Hauser P., *Niemcy wobec działalności polskiej w Poznaniu i prowincji poznańskiej w przededniu wybuchu powstania wielkopolskiego*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 125–143.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Karwat J., *Od idei do czynu: myśl i organizacje niepodległościowe w Poznańskim w latach 1887–1919*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002.
- Kozłowski J., *Wychodźstwo polskie w Niemczech i jego udział w powstaniu wielkopolskim 1918–1919*, „Przegląd Zachodni”, 1988, nr 5–6, s. 201–218.
- Łukomski G., Polak B., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie, Koszalin 1995.
- Matelski D., *Wojciech Korfanty w Naczelnej Radzie Ludowej w Poznaniu w latach 1918–1919*, „Kronika Wielkopolski”, 1990, nr 2, s. 53–62.
- Mogiłka M., *Polityka Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej wobec Niemiec w czasie powstania wielkopolskiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Polticae”, t. 4, 2011, s. 93–118.
- *Niemcy a Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Materiały z VIII Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego, Kościan, 10 kwietnia 1987*, pod red. B. Polaka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Inżynierskiej, Koszalin 1994.
- Olszewski M., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Poznań 1988.
- Rezler M., *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2016.

Polski Sejm Dzielnicowy

- Dworecki Z., *Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu w grudniu 1918 roku*, „Przegląd Wielkopolski”, 1991, nr 3–4, s. 3–12.

- *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918*, Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1998.
- Gozdowski J., *Sejm Dzielnicowy ziem zaboru pruskiego na tle tradycji polskiego parlamentaryzmu*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 2, s. 5–9.
- Gulczyński A., „Poznański” *Sejm Dzielnicowy, czyli uwag kilka o korzeniach parlamentaryzmu odradzającej się Polski*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 9–26.

Delegaci

- Dworecki Z., *Działalność niepodległościowa i polityczna Wojciecha Korfantego w Poznaniu przed i po wybuchu powstania wielkopolskiego*, „Kronika Wielkopolski”, 1993, nr 4, s. 34–43.
- Frankowski S., *Stanisław K. Madaliński. Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy (w Poznaniu)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 1, s. 19–20.
- Frankowski S., *Stanisław Kupś delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 4, s. 17–18.
- Grajek J., *Zygmunt Pluciński delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 4, s. 19–20.
- Grzesiak P., *Bogdan Mieczysław Szembek (1880–1956). Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu z powiatu ostrowskiego*, „Przegląd Wielkopolski”, 2006, nr 4, s. 31–33.
- Grzesiak P., *Hrabia Aleksander Szembek z Siemianic - delegat na Polski Sejm Dzielnicowy z powiatu kępińskiego*, „Przegląd Wielkopolski”, 2006, nr 3, s. 109–111.
- Grzesiak P., *Mieczysław Piątek (1873–1957) delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu z powiatu ostrzeszowskiego*, „Przegląd Wielkopolski”, 2006, nr 2, s. 61–62.
- Gucia D., *Stanisław Żelazek [1855–1971], delegat na Polski Sejm Dzielnicowy; Pałędzie (gm. Dopiewo, pow. poznański, woj wielkopolskie)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2015, nr 2, s. 69–70.
- Gulczyński A., *Udział pleszewian w Polskim Sejmie Dzielnicowym (1918)*, „Rocznik Pleszewski”, 2005 wyd. 2006, s. 72–78.
- Jajor J., *Franciszek Basiński delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 4, s. 15–16.

- Komorowski Ł., *Kazimierz Zenkteler (1884–1950 delegat na Polski Sejm Dzielnicowy)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2013, nr 3, s. 56–58.
- Krawiarz K., *Jan Niemir (1868–1944). Rolnik z Mościenicy, delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu (3–5 grudnia 1918)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2011, nr 1, s. 53–54.
- Krawiarz K., *Ks. Arkadiusz Marian Lisiecki (1880–1930). Proboszcz bniński, delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu*, „Przegląd Wielkopolski”, 2009, nr 3, s. 50–52.
- Krawiarz K., *Sylwester Gawrych (?–?). Przewodniczący Rady Robotniczej w Kórniku [pow. Poznań] w 1918/1919, organizator i dowódca II Kompanii Kórnickiej. Kupiec zbożowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2011, nr 1, s. 54–55.
- Krzywaźnia J., *Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy ksiądz prałat Ksawery Szukalski (1878–1956)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 3, s. 56–58.
- Kusz A., *Ks. Jan Filipiak (1881–1946). Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. Organizator polskich szkół w Bydgoszczy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2009, nr 2, s. 60–62.
- Kusz A., *Ks. Maksymilian Gutsche (1869–1926): delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w 1918 r. (Materiały do słownika biograficznego Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2006, nr 1, s. 37–38.
- Kusz A., *Ks. Marcin Zenker (1889–1972). Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2014, nr 2, s. 60–61.
- Kusz A., *Michał Szulczewski (1882–1939). Delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2012, nr 2, s. 51–52.
- Lach A., *Stanisław Janicki [urodzony w Grabowie nad Prosną, pow. Ostrzeszów] (1884–1942), delegat na Polski Sejm Dzielnicowy z Westfalii*, „Przegląd Wielkopolski”, 2017, nr 1, s. 58–61.
- Maryson J., *Tadeusz Karłowski Delegat [powiatu rawickiego] na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 2, s. 31–37.
- Matysek K., *Józef Mąkowski*, „Przegląd Wielkopolski”, 2012, nr 4, s. 57–58.
- Panowicz t., *Ksiądz Stanisław Dołęga-Kozierowski – delegat powiatu poznańskiego na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 3, s. 50–53.
- Panowicz t., *Ksiądz Stefan Ludwik Bratkowski – delegat powiatu gnieźnieńskiego na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 2, s. 27–28.

- Paprocki D., *Ks. Norbert Szwaba delegat na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 4, s. 21–22.
- Pałowska M., *Stanisław Pałowski – delegat na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu*, „Przegląd Wielkopolski”, 2008, nr 3, s. 53–56.
- Rezler M., *O postaciach Polskiego Sejmu Dzielnicowego [w Poznaniu w 1918 roku]*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 4, s. 7–14.
- Stachowska-Dembecka W., *Jan Maćkowiak (1869–1953)*, „Przegląd Wielkopolski”, 2013, nr 4, s. 43–46.
- Szafran A. M., *Tadeusz Staniewski (1873–1940), delegat Swarzędza na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 2, s. 33–36.
- Zieliński H., *Ks. Franciszek Ruszczyński – delegat Mikstatu na Polski Sejm Dzielnicowy*, „Przegląd Wielkopolski”, 2007, nr 1, s. 49–50.

Stanisław Adamski

- *Biskup Stanisław Adamski: duszpasterz czasu wojny i okupacji 1939–1945*, pod red. J. Myszczyńskiego, Kuria Metropolitalna, Katowice 1994.
- Dembski K., *Adamski Stanisław*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 19–20.
- Kłakus M., *Kulisy wyboru Stanisława Adamskiego na biskupa katowickiego (1930)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 48/1, 2015, s. 14–29.
- Mandziuk J., *Adamski Stanisław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, pod red. H. E. Wyczawskiego, L. Grzebienia, J. Mandziuka, t. 5, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1983, s. 28–38.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999: słownik biograficzny*, wydawnictwo „PAX”, Warszawa 2000.
- Smogorzewska M., *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998, s. 40–42.
- Szaraniec K., *Ks. Stanisław Adamski. Cz. 1. W kręgu społecznej działalności: 1904–1918*, Muzeum Śląskie, Katowice 1990.
- Szaraniec K., *Ks. Stanisław Adamski. Cz. 2. W Naczelnej Radzie Ludowej*, Muzeum Śląskie, Katowice 1991.

- Szaraniec K., *Ks. Stanisław Adamski. Cz. 3. W Sejmie i Senacie*, Muzeum Śląskie, Katowice 1991.
- Szaraniec K., *Ksiądz Stanisław Adamski: duchowy przywódca Polaków pod zaborem pruskim, patron polskiej spółdzielczości, poseł, senator, biskup*, Wydawnictwo Unia Jerzy Skwara, Katowice 2011.
- Szymecki S., *Biskup Stanisław Adamski jakiego nie znamy*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003.
- Wilczyński L., *Wielkopolska działalność biskupa Stanisława Adamskiego w latach 1899–1930*, „Colloquia Theologica Adalbertina. Biblica, Patristica et Historia”, 2001, z. 1, s. 127–135.
- *Z życia i publicznej działalności biskupa Stanisława Adamskiego*, pod red. A. Gulczyńskiego, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2000.

Edmund Dalbor

- Adamski S., *Mowa żałobna na pogrzebie Prymasa Polski ś.p. ks. kardynała Edmunda Dalbora arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego: wypowiedział w katedrze poznańskiej dnia 17. lutego 1928 r.*, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1926.
- Glemp J., *Ks. Edmund Kardynał Dalbor (1869–1926)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”, r. 17, 1974, nr 3–4, s. 229–240.
- Nitecki P., *Biskupi kościoła w Polsce w latach 965–1999: słownik biograficzny*, wydawnictwo „PAX”, Warszawa 2000, s. 67–68.
- Pest C., *Kardynał Edmund Dalbor (1869–1926), pierwszy prymas Polski Odrodzonej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
- Pest C., *Kardynał Edmund Dalbor wobec problemu odnowy kultu religijnego na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1918–1926*, „Colloquia Theologica Adalbertina. Biblica, Patristica et Historia”, z. 4, 2003, s. 35–48.
- Pest C., *Kardynał Edmund Dalbor wobec problemu odnowy życia zakonnego w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w latach 1918–1926*, „Colloquia Theologica Adalbertina. Biblica, Patristica et Historia”, z. 4, 2003, s. 49–56.
- Pest C., *Kulisy udziału arcybiskupa Edmunda Dalbora w spotkaniu polskiego episkopatu w Warszawie w dniu 11 marca 1917 r.*, „Colloquia Theologica Adalbertina. Biblica, Patristica et Historia”, z. 3, 2002, s. 43–51.

- Pest C., *Próba ratowania Kolegium Polskiego w Rzymie przed zamknięciem przez kard. Edmunda Dalbora, arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego*, „Studia Gnesnensia”, t. 14, 2000, s. 243–254.
- Pest C., *Wkład kard. Edmunda Dalbora w rozwój dobroczynności w latach 1918–1926*, „Studia Gnesnensia”, t. 17, 2003, s. 411–422.
- Pest C., *Wokół sprawy wyniesienia arcybiskupa Edmunda Dalbora do godności kardynalskiej*, „Colloquia Theologica Adalbertina. Biblica, Patristica et Historia”, z. 5, 2004, s. 43–51.
- Pietrzak J., *Dalbor Edmund*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 135–136.
- Szafraniec B., *Działalność charytatywna prymasa Polski kard. Edmunda Dalbora w latach 1915–1926*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, t. 24, 2004, s. 329–338.
- Werra Z.J., *Postawy patriotyczne i działalność wychowawcza Prymasów Polski 1915–1918*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w Europie: historyczne uwarunkowania bezpieczeństwa: księga dedykowana profesorowi Bogusławowi Polakowi z okazji 45-lecia pracy twórczej oraz 70-lecia urodzin*, pod red. Z. Danielewicz, J. Konopki, M. Polaka, wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2015, s. 417–436.
- Wilk S., *Prymasostwo polskie w latach 1918–1948*, [w:] *Dzieje prymasostwa polskiego*, pod red. Ł. Kruckiego, Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2017, s. 281–314.

Ludwika Dobrzyńska-Rybicka

- Boksa M., *Spuścizny konserwatorów zbiorów, kierowników i dyrektorów Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, „Biblioteka”, 2011, nr 15 (24), s. 71–93.
- Koehlerówna A., *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868–1958)*, „Przegląd Biblioteczny”, 1959, nr 4, s. 338–345.
- Mazurczak D., *Przykład karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym*, „Przegląd Politologiczny”, 2011, nr 2, s. 197–205.
- Nowacka A., *Ludwika Dobrzyńska-Rybicka 1868–1958*, [w:] *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, Wydawnictwo WBPiCAK, Poznań 2001, s. 44–49.

- Plewkiewicz M., *Dobrzyńska-Rybicka Ludwika*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Reichel, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź 1972 s. 176–177.
- Plewkiewicz M., *Dobrzyńska-Rybicka Ludwika*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 152.

Wojciech Korfanty

- Balawejder E., *Wojciech Korfanty: myśl katolicko-społeczna i działalność*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2001.
- Korfanty W., *Listy Wojciecha Korfantego i Karola Popiela przywódców polskiej Chrześcijańskiej Demokracji*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfantego, Katowice 2004.
- Korfanty W., *Przemówienia z lat 1904–1918*, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2012.
- Lewandowski J.F., *Wojciech Korfanty*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2013.
- Malinowski L., *Politycy Drugiej Rzeczypospolitej (służba i życie prywatne)*, t. 2, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997.
- Orzechowski M., *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.
- Przewłocki J., *Wojciech Korfanty. Polityka, wzloty i niepowodzenia*, Wydawnictwo Szumacher, Kielce 1993.
- Trojnar A., *Wojciech Korfanty w życiu politycznym II Rzeczypospolitej*, „Śląskie Miscellanea”, t. 7, 1994, s. 78–85.
- *Wojciech Korfanty - portret polityka: materiały z sesji naukowej (wrzesień 1989)*, pod red. A. Niesyto, Muzeum Historii Katowic, Katowice 1991.
- Wolny K., *Polityk, przyjaciel, autorytet: rzecz o Wojciechu Korfantym (1873–1939)*, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2012.

Bolesław Krysiwicz

- „*Namówili mi do Poznania*”. *O rodzinie Krysiwiczów*, oprac. M. Knapowska-Niziołek, „Kronika Miasta Poznania”, 2006, nr 1, s. 231–261.
- Demel C., *Krysiwicz Bolesław*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 385–386.
- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Marciniak A., *Bolesław Krysiwicz, lekarz pediatra i społecznik, prezes Naczelnej Rady Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 2001, nr 1, s. 151–158.

Arkadiusz Lisiecki

- „*Aby wszyscy byli jedno – Damit alle Eins sein*”. *W osiemdziesiątą rocznicę śmierci biskupa katowickiego Arkadiusza Lisieckiego*, pod red. I. Celarego, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2010.
- Banaszak M., *Lisiecki Arkadiusz Marian*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, pod red. H.E. Wyczawskiego, L. Grzebienia, J. Mandziuka, t. 6, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1983, s. 335–338.
- Mazur C., *Biskup Arkadiusz Marian Lisiecki (12 I 1880–13 V 1930), inicjator serii „Pism Ojców Kościoła” w polskim tłumaczeniu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, nr 18, 1985, s. 113–120.
- Nitecki P., *Biskupi kościoła w Polsce w latach 965–1999: słownik biograficzny*, wydawnictwo „PAX”, Warszawa 2000, s. 254.
- Piasecka B., *Kościół katolicki a wychowanie młodzieży w diecezji katowickiej (śląskiej) w latach 1926–1930*, „Wiek Stary i Nowy”, nr 2 (7), 2010, s. 93–123.
- Szymański K., *Arkadiusz Lisiecki (1880–1930) duszpasterz i społecznik*, Wydawnictwo Emanuel, Katowice 2012.
- *Zofia Kossak o katowickich biskupach: Arkadiuszu Lisieckim i Stanisławie Adamskim*, oprac. K. Heska-Kwaśniewicz, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, t. 36, z. 1, 2003, s. 252–257.

Stefan Łaszewski

- Gawęcka B.M., *Dzieje pomnika Stefana Łaszewskiego w Toruniu*, „Rocznik Toruński”, t. 36 (2009), s. 139–150.
- *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J.M. Majchrowskiego, BGW, Warszawa 1994.
- Obertyńska W., *Z pocztu zasłużonych – Stefan Łaszewski*, [w:] *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza*, Pomorski Związek Podoficerów Rezerwy, Toruń 1930, s. 13–14.
- Olszowski P., *Wojewodowie pomorscy w latach II Rzeczypospolitej (1920–1939). Szkic do portretu zbiorowego*, „Zapiski Historyczne”, t. 80, 2015, z. 3, s. 273–286.
- Przybyszewski K., *Łaszewski Stefan* [w:] *Toruński słownik biograficzny*, t. 1, pod red. K. Mikulskiego, Towarzystwo Miłośników Torunia, Toruń 1998, s. 162–165.
- Przybyszewski K., *Ludzie Torunia odrodzonej Rzeczypospolitej (1920–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001.
- Przybyszewski K., *Łaszewski Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, pod red. S. Gierszewskiego, Wydawnictwo Gdańskie, Gdańsk 1997, s. 100–103.
- Przybyszewski K., *Stefan Łaszewski (1862–1924) wojewoda pomorski Odrodzonej Rzeczypospolitej*, [w:] *Toruń – stolica województwa tradycje i perspektywy. Materiały pokonferencyjne, Toruń 10 listopada 1997*, Toruń 1998, s. 17–22.
- Rafiński S., *Dr Stefan Łaszewski. Pierwszy wojewoda pomorski II Rzeczypospolitej*, „Pomerania”, nr 6(101), czerwiec 1980, s. 35–36.
- Richert B., *Łaszewski Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. 2, pod red. r. Bendera, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994, s. 97–98.

Czesław Meissner

- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J. M. Majchrowskiego, BGW, Warszawa 1994.

- Polak B., *Meissner Czesław Gorgoniusz*, [w:] *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919*, pod red. A. Czubińskiego, B. Polaka, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002, s. 227–229.
- *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 4, pod red. P. Majewskiego, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009, s. 132–133.
- Zieliński J., *Meissner Czesław Gorgoniusz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 391–392.

Stanisław Nowicki

- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Pietrzak J., *Nowicki Stanisław*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 337–338.
- *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 4, pod red. P. Majewskiego, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009, s. 255–256.
- Trzeciakowski L., *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.

Janina Omańkowska

- Ekertowa S., *Janina Omańkowska (w dziesiątą rocznicę jej zgonu)*, Instytut Śląski, Katowice 1937.
- Rechowicz H., *Sejm Śląski 1922–1939*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1971.
- Socha I., *Omańkowska Janina Antonina*, [w:] *Chorzowski Słownik Biograficzny*, t. 1, pod red. Z. Kapały, Muzeum w Chorzowie, Chorzów 2007, s. 292–296.
- Socha I., *Działalność społeczna i publicystyczna Janiny Mańkowskiej (1859–1927)*, [w:] *Udział kobiet w polskim ruchu narodowym na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, pod red. H. Karczyńskiej, Instytut Górnos Śląski, Opole 1996, s. 137–151.

- Szymiczek F., *Omańkowska Janina*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 59–60.

Adam Poszwiński

- Dembski K., *Poszwiński Adam*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 707–708.
- Dembski K., *Poszwiński Adam*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 586–587.
- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919–1922)*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995.
- Poszwiński A., *Duchowe i moralne podstawy oswobodzenia Kujaw Zachodnich*, nakł. aut., Inowrocław 1936.

Ferdynand książę Radziwiłł

- Galos A., *Radziwiłł Ferdynand Fryderyk (1834–1926)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, pod red. E. Rostworowskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 181–183.
- Hemmerling Z., *Posłowie polscy w parlamencie Rzeszy Niemieckiej i sejmie Pruskim (1907–1914)*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1968.
- *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, pod red. P. Majewskiego, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009.
- Trzeciakowski L., *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.

Józef Rymer

- Hojka Z., *Józef Rymer. Pierwszy wódarz polskiego Śląska*, Katowice 2009.

- Hojka Z., *Józef Rymer: biografia polityczna*, Bractwo Myśli Bratniej Związku Górnośląskiego, Katowice 2002.
- *Józef Rymer 1882–1922. Wydawnictwo z okazji odsłonięcia w dniu 9 grudnia 2001 tablicy pamiątkowej*, pod red. M. Kubisty-Wróbel, Bractwo Myśli Bratniej Związku Górnośląskiego, Katowice 2001.
- Nitsche I., *Józef Rymer, pierwszy wojewoda śląski: 1882–1922*, Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Katowice 1984.
- Szopa E., *Pierwszy wojewoda śląski*, „Śląsk: miesięcznik społeczno-kulturalny”, 2000, nr 9, s. 16–17.

Władysław Seyda

- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919–1922)*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J.M. Majchrowskiego, BGW, Warszawa 1994.
- Terej J., *Seyda Władysław Kazimierz*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 656.

Zofia Sokolnicka

- Barłóg-Mitmańska A., *Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim 1918–1919*, Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, Poznań 2008.
- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Gulczyńska J., *Społeczno-edukacyjna działalność siostr Marii, Lucyny i Zofii Sokolnickich*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 2004, nr 1/2, s. 41–47.

- Kaczmarek Z., *Sokolnicka Zofia*, [w:] *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919*, pod red. A. Czubińskiego, A. Polaka, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002, s. 337–338.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Sokolnicka Z., *O pracy tajnej Towarzystwa Tomasza Zana pod jarzmem pruskim kilka wspomnień*, Biblioteka Filomacka, Warszawa 1921.
- Wyder G., *Wielkopolskie działaczki w ruchu narodowo-demokratycznym na terenie Poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku. Szkic do działalności politycznej kobiet*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych”, 2017, nr 1 (2), s. 48–72.

Antoni Stychel

- Baumgart J., *Spuścizna rękopiśmienna ks. pralata Antoniego Stychla*, „Roczniki Historyczne”, t. 13, s. 112–124.
- Chamot M., *Chrześcijański ruch robotniczy w zaborze pruskim w latach 1890–1914*, „Czasy Nowożytne”, 1997, nr 3, s. 49–59.
- *Cmentarz zasłużonych na wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu*, pod red. M.A. Smockiewiczowej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1982, s. 83–84.
- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Pietrzak J., *Stychel Antoni*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 710–711.
- Taisner r., *Działalność społeczna księdza Antoniego Stychla w Katolickim Towarzystwie Rzemieślników Polskich w Poznaniu w latach 1891–1895*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, nr 4, 2009, s. 203–244.
- Taisner r., *Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich w Poznaniu „przy Farze” w latach 1893–1904 pod patronatem ks. Antoniego Stychla*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, nr 5, 2010, s. 99–136.

Wojciech Trąpczyński

- Dworecki Z., *Poznaniacy w Radzie Ludowej na Miasto Poznań i w Naczelnej Radzie Ludowej oraz ich kariery polityczne*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 41–60.
- Fiktus P., *Wojciech Trąpczyński i jego parlamentarna krytyka obozu rządowego w latach 1928–1935*, [w:] *Prawnicy na Uniwersytecie Wrocławskim*, pod red. M. Marszały, J. Przygodzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 59–74.
- Kaczmarek Z., *Wojciech Trąpczyński*, Wydawnictwo Lega, Poznań 1993.
- Kaczmarek Z., *Zbiorowy portret poznaniaków w Naczelnej Radzie Ludowej*, „Kronika Miasta Poznania”, 1998, nr 4, s. 27–40.
- Malinowski L., *Politycy Drugiej Rzeczypospolitej (służba i życie prywatne)*, t. 2, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997.
- Pol K., *Wojciech Trąpczyński (1860–1953). W 50. rocznicę śmierci*, „Palestra”, nr 5/6 2003, s. 149–154.

Aniela Tułodziecka

- Gomolec L., *Tułodziecka Aniela*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, pod red. A. Gąsiorowskiego, J. Topolskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań 1981, s. 776–777.
- Jankowska W., *Zasłużona Wielkopolanka Aniela Tułodziecka 1853–1932*, Drukarnia Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1933.
- Prądyński J., Gantkowski P., Rozmiarowa H., *Przemówienia wygłoszone na wieczorze ku czci Anieli Tułodzieckiej w dn. 2 kwietnia 1933 r.*, Komitet ku utrwaleniu pamięci Anieli Tułodzieckiej, Poznań 1933.
- Tułodziecka A., *Dziennik więzienny*, „Kronika Miasta Poznania”, 1934, r. 12, nr 1, s. 119–126.

POCHÓD

POLSKI

**2 grudnia 2018 r.
o godz 14.45
sprzed Fary Poznańskiej.**

**Śladem delegatów i delegowanych na
POLSKI SEJM DZIELNICOWY.**

PATRONAT HONOROWY

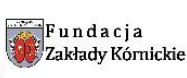
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Marszałek Sejmu Marek Kuchciński

ORGANIZATORZY:

WOJEWODA WIELKOPOLSKI

Fundacja
Zakłady Kórnickie

WSPARCIE FINANSOWE:

Zwycięstwo!

SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

PATRON MEDIALNY:

PARTNER NAUKOWY:

PARTNERZY:

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Poznaniu

Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i
Studiów Samorządowych

MUSEUM REGIONALNE W POZNANIU

Wielkopolskie
Muzeum
Niepodległości

